

Милорад Радојчић

Ваљево
bobava@ptt.rs

ЛУКА ЛАЗАРЕВИЋ (1857–1936) ИСТАКНУТИ ПРОСВЕТНИ, КУЛТУРНИ И ЈАВНИ РАДНИК

Айсѝракиѝ: Свилеува и њена породица Лазаревићи подарили су више знаменитих личности међу којима је било свештеника, обор кнезова, војних старешина, професора, дипломата и других јавних личности. Нашу пажњу привукла су две особе истог имена и презимена које су свака на свој начин биле везане и за ваљевски крај. Старији Лука Лазаревић био је свештеник и устанички војвода, а ратовао је и у овом крају. А млађи, Лука Лазаревић као професор и директор гимназије радио је у Ваљеву, биран за народног посланика и бавио се књижевним радом.

Сврха овог рада је да осветли животни пут и дело Луке Лазаревић млађе јер је био пример неуморног прегаоца на плану образовања и васпитања српске омладине и просвећивању нашег народа, па и унапређења политичког живота и развоја српске књижевности; да прецизније сагледа његово место и улогу у нашој просвети, култури и историји уопште. Како су живели у различитим временским интервалима и никад се нису среди разјаснићемо њихове родбинске везе, а покушаћемо и да га трајно сачувамо од заборавља.

Кључне речи: Свилеува, породица, школа, професор, директор, школски надзорник, народни и краљев посланик, министар просвете, писац књига и других радова.

Посавотамнавско село Свилеува налази се на средокраћу између Ваљева и Шапца, у општини Коцељева, у Мачванском округу. Први пут се помиње у турском тефтеру из 1528. године као дербенцијско село. Има богату прошлост јер је у њој вођен један од првих бојева између Срба и Турака. Војвода Јаков Ненадовић је са хајдуцима Недићима и око хиљаду устаника 9.

фебруара 1804. године потукао Турке под вођством Али-паше Видајића из Зворника који су од народа отимали храну. После те победе Јаков је дигао на устанак Тамнавце и Посавце и тако ојачан кренуо у напад на Шабац.¹ Не треба губити из вида да је у њој учитељевао књижевник Јанко Веселиновић, да је рођен владика Никанор Ружичић итд. У новијој историји Свилеува је подарила још неколико познатих и значајних личности. У њој се налази Црква Св. Архиђакона Стефана која је постојала пре Првог српског устанка. Од 1764. године при њој је радила основна школа која сада има статус споменика културе.² Према последњем попису (из 2011. године) село је имало 1.464 становника.

Деценијама, па и вековима, једна од најпознатијих и најугледнијих породица не само у Свилеуви већ и у читавој Посавотамнави су Лазаревићи. Предање које се у тој породици преноси с колена на колена казује да су пореклом из Бањана у Велимљу, односно из Рудина код Никшића, одакле су највероватније крајем XVII века дошли у Србију. По другом породичном предању они воде порекло из старе Херцеговине, са реке Лима.³ Према писању антропогеографа Љубомира Павловића⁴ они су потомци Лазара, једног од тројице браће, досељених у првој половини XVIII века из Бирча, у источној Босни. Један од те браће настанио се у суседном селу Баталаге и од њега воде порекло тамошњи Тодоровићи и Ђурићи, а други Крста отишао је негде у Посавину.

Породица Лазаревић је дала селу и Српству свештенике, кнезове и друге угледне личности. Из ње су обор-кнез тамнавске кнежине шабачке нахије Ранко Лазаревић, устанички војвода поп Лука Лазаревић, капетан посавске кнежине Ђука Лазаревић и још неке значајне личности. Потомци војводе Луке Лазаревића и његовог стрица Ранка Лазаревића су и посавско-тамнавски капетан Марко Р. Лазаревић, министар просвете Лука И. Лазаревић, краљев посланик Миодраг Лазаревић, пуковник Лука А. Лазаревић, пуковник Александар Л. Лазаревић, окружни начел-

1 *Војни лексикон*, Београд 1981, 1080.

2 Марко Павловић, Зоран А. Живановић, *Храм Свештој Арханђела Стефана у Свилеуви*, Коцељева 2008, 70.

3 Новица Прстојевић, *Вождов коњаник – њој Лука Лазаревић*, Шабац 2000, 23.

4 Љубомир Павловић, *Антропогеографија Ваљевске Тамнаве*, Београд, 2012.

ник Драгомир Лазаревић, као и породица Лазаревић Лозует де Бокор-Креки⁵, а зетови: државни саветник, капућехаја (специјални изасланик) Кнежевине Србије на Порти у Цариграду Лазар Теодоровић из Каоне код Коцељеве, који је био ожењен Јеленом, зв. Девом, кћерком кнеза Ранка Лазаревића⁶; председник министарског савета, председник Народне скупштине и министар правде Марко Трифковић, који је имао са Маријом Марковић, кћерком Николе Марковића и Данијеле Лазаревић сина Јована и кћи Љубицу; армијски генерал Данило Калафатовић (1875–1946), од 1909. године био је ожењен Милицом, кћерком Драгомира Лазаревића, окружног начелника, а имали су сина Ратомира – Ратка и кћи Веру итд.

У овом раду биће речи о професору Луки И. Лазаревићу (1857–1936), кога је због српског пословичног немара, готово прогутао заборав. А он је био потомак истоименог војводе из Првог српског устанка – завршио је Историјско-филозофски одсек Велике школе у Београду. Радио је као професор и директор више реномираних гимназија и учитељских школа, а као припадник Пашиневе Радикалне странке четири пута је биран за посланика. У Скупштини се доследно залагао за све што је доприносило унапређењу просветног система, а никада није запостављао ни оно што спада у домен патриотске тематике у ужем смислу (у ширем је свакако то и свеколико уређивање државе). У складу са својим опредељењима, учествовао је као добровољац у Српско-турском рату 1877. године.

ПОРЕКЛО, ОДРАСТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

Према писању Ђорђа Перића⁷ предак Лазаревића у Свилеуви се звао Милинко Бирчанин, а населио се у заселак Грабље. Очигледно Милинково презиме Бирчанин изведено је из назива

⁵ Lozouet de Beaucoqrs – Crequy, вид. француску и енглеску Википедију *fr: Famille de Créquy en: Créquy family*

⁶ Са другом женом, сестром Димитрија Црнобарца, министра просвете, имао је једну кћерку која се удала за проф. Владимира Јакшића, сина Јакова Јакшића.

⁷ Ђ(орђе) Перић: *Лазаревић, Ранко, у Српском биографском речнику*, Нови Сад, 2011, 5, 510-511.

области одакле се доселио, односно Бирача у Босни. Према родословној скици коју су сачинили Живко И. Лазаревић и Зоран Живановић⁸ Милинко је био отац Тодора, Гаврила и Радосава.

Радосављевић син *Гаврило* населио се у Дрену код Обреновца, где је убио неког Турчина па је морао да побегне у Грабовац, такође код Обреновца. Кад су га и ту приметили отишао је у Милорце код Уба, а одатле у Љубинић село у атару садашње обреновачке општине, где се коначно скућио; добио четири сина (Велимира, Живана, Николу и Михаила) па је тамо и умро.

Његови синови Живан и Никола су по очевој жељи и за његовог живота отишли и настанили се у Дрен. Живан се населио на Дренском брду и од њега су настали *Живановићи*. Живанов син је *Неофитић*, калуђер манастира Боговађа, који је за време заседања Правитељствујушћег совјета сербског у Боговађи био његов писар. Гаврилов син *Никола*, касније по наредби куће Лазаревића пређе преко Саве у Купиново, где је, почетком XX века, од њега настало бројно потомство.

Синови *Велимир* и поп *Михаило* остану са оцем Гаврилом у посавском селу Љубинићу, где су до почетка XX века, очували потомство и свештенички чин у породици и дали неколико познатих личности. Велимиров син је *Веса Велимировић*, по многим оценама највиђенији, најбогатији и најразборитији Тамнавац крајем XVIII и почетком XIX века. Од 1791. године био је срески кмет код цркве у Врелу код Уба и на кнежевини Алексе Ненадовића, обор-кнеза из Бранковине код Ваљева. У тим звањима затекао га је и почетак Првог српског устанка. Мада у почетку није био за устанак касније му се придружио и давао драгоцен допринос. Постао је буљубаша и члан Правитељствујушћег совјета за округ ваљевски. Није био нарочито познат као ратник али је важио за великог газду, доброг и правичног човека. И кад је напустио Совјет био му је, на разне начине, на услузи.⁹ Од њега су, почетком 19. века настали *Велимировићи*, касније *Весићи* и *Појовићи*.¹⁰

⁸ Живко Д. Лазаревић и Зоран А. Живановић: *Родослов њој Луке Лазаревића и његове породице* у књизи *Садор њој Лука Лазаревић*; Коцељева 2004.

⁹ Милорад Радојчић: *Судбине и људи – Веса Велимировић*, „Тамнавске новине“ Уб, 1. април 1988. године.

¹⁰ Љубомир Павловић: *Антропологија ваљевске Тамнаве*, друго издање,

Ценџар села Свилеуве

Друга двојица синова Радосава Лазаревића, браћа *Лазар* и *Тодор*, остали су са њим у Свилеуви, где су живели у заједничкој породичној задрузи. Од њих су у Свилеуви поред Лазаревића, образоване и породице Бајића и Станојчића. Лазаревићи су се увек истицали богатством, видним политичким радњама и умешношћу у управљању народним пословима. Има тврдњи да су били у блиским родбинским везама са Ненадовићима из историјске Бранковине, Бирчанима из Суводања подно Медведника и још неким познатим српским породицама.

Радосављев син *Лазар*, живео је у Свилеуви и имао сина Ранка и четири кћери. Према писању Симе Милутиновића Сарајлије¹¹ био је сеоски кмет и оснивач – родоначелник ове угледне породице. Пошто је имао само једног сина Ранка, Лазар је усинио (посинио) и једног од седам синова брата Тодора – Луку. После Лазареве смрти Ранко Луку шаље на школовање у Сремске Карловце.

Лазарев син Ранко, рођен је 1754. године у Свилеуви, до очеве смрти бавио се трговином. Радио је вредно и упорно, па се и богатио, стекао поштовано име и добар углед. Са двадесетак година живота, пре Кочине крајине, остао је без оба родитеља.

Београд, 1998, 176. и 179.

¹¹ Сима Милутиновић Сарајлија: *Житија устаника*, Коцељева, 2003, 5.

После очеве смрти изабран је на кметовско место (1774-1788). Од 1789. до 1790. године био је у аустро-угарском фрајкору а према неким индицијама учествовао је у Аустријско-турском рату 1788–1791. године, на страни Аустро-угарске. Сакупио је царски харач и у време Мустафа-паше (1791–1800), па је са 34 године постао обор-кнез Тамнавске кнежине Шабачке нахије. Кнезовао је пуних 12 година и био један од дванаест најугледнијих кнезова у тадашњој Србији.¹²

Први је пружао отпор јаничарима – тврде Марко Павловић и Слободан Живојиновић у хроници Каоне.¹³ *Као што је познато, прег I српски устанак био је забрањен боравак јаничарима у Београдском пашалуку. Међу њим, они су и даље уидали у пашалук и њачкали. Да би се од њих заштитио, Мустафа-паша је дозволио Србима да носе оружје, а кнезове је позвао да се боре против јаничара. Тако је Ранко Лазаревић, обор-кнез Посаво-тамнаве, на брду између Драиња, Брдарице и Крнула раздио једну групу јаничара и убио им дизгара. То се место сада зове Дизгаревача. Ту је ради веће серије, на месту турске војдије, и њој Лука закleo устанике 1804. године. На њој месту се налази један грм који мештани ради усвомене на њај доађај и сада чувају.*

Како је у то време био један од најистакнутијих људи тамнавског краја и уживао велики углед код београдског везира Мустафа-паше, а уз то одбио да од народа прикупља и да им предаје додатни порез како би они наводно надокнадили оно што су изгубили док су били одсутни из пашалука, Турци-јаничари су одлучили да га убију. Учинио је то Турчин Бего Новљанин са својим војницима 2. марта 1800. године у сред Шапца из освете. Тако је постао прва жртва јаничарске сече кнезова.¹⁴ Приликом предаје његовог тела, породица је уцењена и оглобљена високом сумом гроша, коју је морао положити Лука Т. Лазаревић. Ранко је тада имао само 46 година. Сахрањен је код манастира Каона. Пошто је Ранкова смрт изазвала велико узнемирење, јаничари

¹² Ђ(орђе) Перић: *Лазаревић, Ранко, у Српском биографском речнику*, Нови Сад, 2011, 5, 510-511.

¹³ Марко Павловић и Слободан Живојиновић: *Каона*, Шабац, 1970.

¹⁴ Витомир Т. Николић: *Лазар Теодоровић слуша ошечества*, Владимици – Каона 2010, 21.

су покушали да обману народ проширивши вест да су га убили хајдуци. Међутим, народ и његове вође се нису дале преварити.

Услед присутног узнемирења и неспокојства у читавом крају; нико више није био сигуран, свако се плашио да не доживи његову судбину. Кнез Алекса Ненадовић из Бранковине упутио је писмо Мустафа-паши којим га је обавестио о Ранковом убиству и својој намери да напусти кнезовање, а ако устреба и свој крај. У жељи да поврати пољуљани углед турске власти и да смири узнемирени народ, Мустафа-паша се одлучио да казни извршиоце злочина. Против шабачких јаничара послао је осам стотина крџалија,¹⁵ па је том приликом извршио одмазду и повешао 27 шабачких јаничара, али су главни кривци избегли у Босну.¹⁶ Услед тога мржња незадовољних јаничара против Мустафа-паше знатно је порасла.

Ранко у браку са Стојом имао је синове Марка, Димитрија и Дамјана и кћерке Деву, Марију и Марицу.¹⁷ Изгледа да су одрасли само Марко и Јелена, зв. Дева, јер су Дамјан, Димитрије, Марија и Марица помрли као деца. После Ранкове погибље поп Лука се старао о Ранковој породици и подигао му споменик у порти манастира Каона који је због проширења цркве извађен и пресељен у Народни музеј у Шабац, а гроб премештен.

Ранков син Марко, рођен је око 1794. године у Свилеуви а школовао се у Сремској Митровици. Био је ађутант код попа Луке Лазаревића, а ратујући са њим постао је капетан посавски. После пропасти устанка са Луком је избегао у Ириг потом у Бесарабију. Након успеха Другог српског устанка вратио се у Србију и постављен је за чиновника на скели у Митровици. Током 1830. године постављен је за капетана среза тамнавског у Шабачком округу са седиштем у Свилеуви и на тој дужности остао шест година. Након Милетине буне у оквиру извршених проме-

¹⁵ Станоје Филиповић: *Први и други српски устанак* у књизи *Посавојтамнава*, Шабац, 1983, 90-91.

¹⁶ Ђорђе) Перић: *Лазаревић, Ранко, у Српском биографском речнику*, Нови Сад, 2011, 5, 510-511.

¹⁷ Константин Н. Ненадовић: *Животи и дела великој Ђорђа Пејровића Кара-Ђорђа врховној војска, ослободиоца и владара Србије и животи његови војвода и јунака*, Беч, 1883, 538.

Војвода Лука Лазаревић

на по срезовима разрешен је те дужности. Доласком Александра Карађорђевића на српски престо постављен је за председника Суда округа шабачког. Упадом катана (присталица кнеза Милоша) у Шабац убијен је 4. октобра 1844. године са чиновником Николом Нинићем. Том приликом катане су обиле државну касу и узеле 4.000 дуката, остављајући признаницу написану новим, вуковским правописом. Бунтовници су народу говорили да их је цар (аустројски) послао и да царске трупе потпомажу њихов покрет у другим крајевима Србије.¹⁸

Без дилеме најпознатији Тодоров син, али и Свилеушанин је поп и устанички војвода из Првог српског устанка Лука Лазаревић. Рођен је 1774. године у Свилеуви, од оца Теодора и мајке Јевросиме. Око пет година био је на школовању у Срему, у тадашњој Аустрији. Вратио се и оженио се 1795. године Маријом, кћерком имућног Максима Пејића из Забрдице код Ваљева, затим се запопио 1796. године и добио парохију. Занимљиво је да у Забрдици нема породице Пејића па има индиција да би она могла бити унука Пеје Јанковића, који је након погубљења Алексе Ненадовића био обор-кнез посавотамнавски, а да је Максим био његов син и да је по очевом имену имао презиме Пејић. За парохију је од ваљевског митрополита Данила добио Коцељеву и Љутице.

Када су марта 1800. године шабачки јаничари убили његовог стрица кнеза Ранка, Луки је било јасно шта намеравају. Проценио је да треба подизати устанак против њих. Први је у Шабачкој нахији 1804. године створио устаничку чету и устао против Турака. Средином 1804 се распопио па је изабран за устаничког

¹⁸ Драгослав Страњаковић: *Из Србије кнеза Александра Карађорђевића*, 66

војводу („поставио вођ шабачким Тамнавцима и Посавцима где год би се сударили с Турцима“) у првој половини 1805. године. Брзо је избио у прве редове, поставши цењена и омиљена личност у народу.

Учествовао је у ослобађању Соколске и Ужичке нахије. Напуштајући Ужице, Турци су устаницима платили велику глобу. Од Бега Новљанина, по чијем је налогу убијен кнез Ранко, Лука је добио арапског ата и скупочену опрему. У пролеће 1806. године, Турци су упали у Свилеуви и запалили неколико кућа, између осталих и Лукину. Лука их је сачекао у Чучугама и нанео им велике губитке у људству и бојном материјалу.

Учествовао је у свим бојевима против Турака у Подрињу, али се нарочито истакао у боју на Мишару (1806. године). Том приликом је (заједно са протом Матејом Ненадовићем) командовао српском коњицом која је вешто извршила јуриш и пресудно допринела српској победи. У најжешћем окршају, Лука се у једном врбаку крај речице Думаче сукобио са чувеним Кулин-капетаном. Том приликом поп-Лука је био рањен, док су Кулин-капетана убили устаници.

После ослобођења Шапца, вожд Карађорђе га је поставио за команданта шабачке тврђаве, и на тој дужности је био од 1807. до 1813. године. Прича се да се показао као добар старешина који се бринуо да заведе ред у граду и да се суди по правди. У пролеће 1809. године, Лука је (са јединицама Шабачке нахије) опколио Турке у Јањи и Бијељини, али су се устаници ипак морали повући преко Дрине. Крајем јуна 1811. године, Лука је постављен за команданта сектора на Дрини од Саве до Лознице. Под његову команду стављене су војводе Стојан Чупић, Анта Богићевић и Сима Катић. Много је волео добре коње и оружје, од којих се никада није растајао. Имао је петнаестак рана, а један куршум у телу и у гроб је однео.

У време пропасти Првог српског устанка, 1813. године, поп-Лука је напустио Србију и наредне године провео је у емиграцији. Испрва је кратко боравио у Срему, у тадашњој Аустрији, прво у карантину у шумама манастира Фенек, затим у Голубинцима, па у горњој тврђави у Петроварадину. Затим је одведен у Јуденбург у Штајерској, где је живео скромно и повучено. Одатле је

заједно са осталим устаничким старешинама упућен у Хотин у Бесарабији (Русију), где је живео до 1832. године. Од руске владе примио је 300 дуката годишње, истовремено се бавећи трговиним и узимајући спахилуке у закуп.

У домовину се вратио 1833. године с великим почастима и наставио у Шапцу. Кнез Милош поставио га је за члана шабачког Магистрата и поклонио му кућу у Шапцу, тачно преко пута Јевремовог конака. Пред крај живота нашао се у тешкој материјалној ситуацији и био је принуђен да узима новац на зајам под неповољним условима. Почетком 1847. године добио је пензију.

Био је велики противник кнеза Милоша и династије Обреновића. Током 1842. године за време буне Томе Вучића, по наредби кнеза Михајла Обреновића, Лука Лазаревић бива ухапшен и смештен у затвор. После промене династије (кад су Карађорђевићи дошли на власт), постао је члан Државног совјета. Филип Вишњић опевао га је у песмама *Бој на Мишару* и *Бој на Чокешини*. Умро је у Шапцу, 29. априла 1852. године. Сахрањен је поред шабачке цркве.

У браку са Маријом имао је синове: Михаила – Мићу, храброг официра у Руско-турском рату 1829. године, који је погинуо у Русији и Кузмана, који је био руски официр и тамо остао. Пошто је после седам година брака Марија умрла Лука се 1806. године оженио Данојлом кћерком Ружице и Аћима Тодоровића из Цветуље код Крупња. У браку са њом имао је Ђорђа, Владимира, Александра и Константина. Данојла је умрла 28. децембра 1842. године. Владимир син Драгомир (1851- 1911) био је окружни начелник у Шапцу.

Детињство

Од Лукине браће за ову тему интересан је *Радован*, који је несретно погинуо.¹⁹ Радован се два пута женио. Имао је синове: Симеуна – Симу Радовановића (по њему узео презиме) и Дамњана Лазаревића, зв. Бају²⁰, рођеног око 1796. године који је био

¹⁹ Милан Ђ. Милићевић: *Кнежевина Србија*, Београд 1876, 430.

²⁰ Према подацима из *Википедије* Дамњан је син кнеза Ранка Лазаревића што наравно није тачно.

службеник Правитељствујушчег совјета и кмет у родном месту. У браку са Маријом имао је кћер Смиљку и синове: Милана, Ивана, Петра, Милосава и Јована. Дамњан је умро 28. децембра 1852. године. По његовом надимку Дамњанови потомци су узели презиме Бајићи и то су заправо данашњи Бајићи у Свилеуви.

Према попису од 1863. године сви одрасли Симеунови синови живели су у заједничком домаћинству: Милан стар 48 година, Иван, стар 37, Милисав 30 и Јован 25 година са својим породицама. Иначе, њихова породица била је најимућнија и најугледнија у селу. Као најстарији члан породице Милан је био старешина домаћинства и сеоски кмет.

У Милановом одсуству у вођењу породице одмењивао га је брат Иван, рођен 1825. године у Свилеуви.²¹ Иван се оженио Марицом од Радуловића из Свилеуве (1833-1874). имали су синове Филипа и Луку и кћери Ивану, Јовану и Кристину. Пошто је Марица преминула Иван се оженио Милевом и добио: Јосипа, Петра, Томанију и Настасију. Како му је и друга жена умрла он се трећи пут оженио Катарином кћерком Петра Костадиновића из Козличића код Ваљева, иначе женом покојног Јакова Стојчића из Баталага код Коцељеве. У политичком погледу Иван је био угледни члан Радикалне странке.

Најстарије Иваново дете кћи – Ивана рођена 1851. године преминула је 1865. године, у својој 14. години. Друга Иванова кћи Јована, рођена 1859. године удала се за Петра Марковића из Свилеуве са којим је добила сина Милорада Марковића, познатог економа, вишегодишњег народног посланика, успешног задружног радника и витеза Карађорђевог звезде са мачевима. Јована је у 35. години умрла.²²

Иваново прво мушко дете – Филип, рођен 1853. године, био је писар Среза азбуковачког у Округу подрињском. У браку са Мирком имао је четворо деце: Петрију, Радоја, Цветка и Живка. Филип је свој живот окончао самоубиством (вешањем) у Шапцу 18. априла 1891. године. Сахрањен је на Доњошорском гробљу у Шапцу. Мотиви самоубилачког чина нису познати.

²¹ Др Момичило Исић: *Сѣановништво у XIX веку*, Свилеува 2002, 133.

²² Милорад Радојчић: *Вийезови Карађорђевог звезде*, Годишњак Свилеува, Београд, 2006, бр. 4. стр. 175-188.

Милорад Марковић

И треће Иваново дете било је мушко, а рођено је 1857. године у Свилеуви. Како је био праунук рођеног поп Лукиног брата по славном претку добио је његово име. По објављеним резултатима пописа из 1863. године испада да је Лука био син старешине тог домаћинства, односно Милана Лазаревића.²³ Претпостављамо да је грешка настала у попису или да је рукопис био нечитак па није најпрецизније дешифрован степен Лукиног сродства са старешиним домаћинством. Као и већина других

људи тога доба и Лукини родитељи бавили су се пољопривредном производњом.

За разлику од свог доста славнијег претка који се истакао са оружјем у руци и на бојном пољу он је своју афирмацију стекао знањем, великим радом, мудрошћу и писаном речју. Дакле, ради се о угледном просветном раднику, познатом политичару, хуманисти и плодном писцу. Према томе Лука И. Лазаревић је директан потомак устаничког војводе и дившег попа Луке Лазаревића.

У доступним изворима постоје извесне нејасноће око године његовог рођења. Док на пример Г. Павловић и Р. Јовановић у књизи *Министри просвете Србије 1811-1918 – Биографије*, које су објавили Педагошки музеј и Министарство просвете Србије (Београд 2002, стр, 122) и још неки пишу да је рођен 1856. године, дотле М(иле) Станић, историчар и архивски саветник из Београда у биографији *Лазаревић, Лука И.*, објављеној у *Српском биографском речнику*, који издаје *Матица српска* из Новог Сада (књ. 5, Кв – Мао, Нови Сад 2011, 496) и већина других његових биографа пишу да је рођен 1. јануара 1857. године у Свилеуви код Коцељеве. Вероватно ову недоумицу је изазвало коришћење старог или новог календара.

Малих нејасноћа има и у месту стицања његовог основног образовања. Мада у већини његових биографија пише да је

²³ Др Момчило Исић: *Стишовништво Свилеуве у XIX веку*, Свилеува, 2002, стр.113.

основну школу учио и завршио у месту рођења, већ помињани М. Станић²⁴ пише да је основну школу учио у манастиру Каона, а завршио је у Свилеуви. Иако о томе нема архивске грађе имајући у виду чињеницу да је основна школа у Свилеуви постојала и у континуитету радила од 1825. години не видимо разлога што би ишао у Каону која је доста удаљена од Свилеуве.

Школовање у Шапцу

Ниже разреде гимназије завршио је у Шапцу (1867-1871). По реформама из 1863. године гимназије су постале училишта у којима се *младеж корисним знањима обучава у њојлавишој цељи да се за слушање виших наука сиреми*. У то време у њима су изучавани следећи предмети: 1) наука хришћанска, 2) српска граматица, 3) славенска граматица, 4) теорија прозе и историја српске литературе, 5) природна историја, 6) историја српског народа с погледом на земљопис Србије, 7) општа историја с погледом на земљопис, 8) политички земљопис, 9) физички и математички земљопис, 10) практична геометрија са геометријским цртањем, 11) популарна физика, 12) рачуница, 13) математика, 14) експериментална физика с основама хемије и математике, 15) латински језик, 16) немачки језик, 17) француски језик, 18) краснопис и цртање. Сем ових предмета који су били обавезни, Министарство просвете могло је сходно околностима и потребама увести још и црквено певање, музику и гимнастику.

Наставници су били дужни да у почетку сваког полугодишта подносе директору програм свога предмета и да свој програм реализују у дато време. Овом реформом начињен је значајан напредак посебно у области методологије рада. Пошто ученици и даље нису показивали жељене резултате министарство је издало нова упустава којим се тражи од наставника да више објашњавају материју коју предају и да од ђака траже да уче и код куће. Директорима је сугерисано да чешће одлазе на предавања а наставницима да што више примењују принцип *очиљедностии* у настави. Евидентно је све веће коришћење штампаних уџбе-

²⁴ М(иле) Станић: *Лазаревић, Лука И.*, у *Српском биографском речнику*, Нови Сад 2002, књ. 5, стр. 496.

ника, ангажовање већег броја младих и стручно оспособљених наставника.²⁵ Од 1864. до 1870. године директор шабачке гимназије био је Димитрије Нешић, касније директор палилулске гимназије у Београду. Њега је заменио Димитрије Балатински, професор латинског језика у београдској гимназији. Међу наставницима били су: Василије Абжић, Јосиф Дусл, Стеван Мирковић и Владимир Карић који се посебно истицао.

Док је Лука И. Лазаревић похађао шабачку полугимназију укупно су је завршила 33 ученика. Била су то углавном шабачка деца, трговачки синови. Са села било је мало ђака, махом свештеничка и учитељска деца и по које дете имућнијих сељака. Било је појединаца из ваљевског и лозничког краја. Поред њега, били су то: Андрија Андра Ђорђевић, Ђорђе Миљашевић, Владимир Зебић, Илија Ђелмаш, Драгомир Лазаревић, Зарија Протић и Михаило Рувидић.²⁶

Сећање на школске дане проведене у тој познатој школи описао је октобра 1933. године, а она су објављена у јубиларној споменици тамошње гимназије²⁷. За сваки разред директор је у почетку школске године одређивао цензора (редара), који је пазећи на ред и мир у учионици између часова, записивао на школској табли немирне ученике и сл. Цензори су бирани међу најбољим и најодговорнијим ученицима у разреду, а један од цензора био је и Лука И. Лазаревић. Цензор четвртога разреда имао је свој прозивник у који су уписивани ученици свију разреда. Пред полазак у цркву он је вршио прозивку свих ученика, бележио им изостанке и спроводио их од школе до цркве.²⁸ Већ и чињеница да је био одређен за цензора показује да се Лука И. Лазаревић истицао знањем и понашањем и да је био запажен и ван школе.

Ученик и студент у Београду

Даље школовање наставио је у Првој београдској гимназији (1871- 1873), где је учио још две године. Описујући школовање у овој школи Лука Лазаревић²⁹ је писао да су већину ђака Прве

²⁵ *Споменица шабачке гимназије 1837-1937*, Шабац, 1938. стр. 67- 72

²⁶ Исто, 298-299

²⁷ Исто, 185-189.

²⁸ *Споменица шабачке гимназије 1837-1937*, Шабац, 1938, 187-188.

²⁹ Лука Лазаревић: *Мали ђоменик*, Београд 1933, 177.

Београдске гимназије тада чинили ђаци родом из унутрашњости Србије. То је нарочито био случај у вишим разредима, од петог па на даље, јер су многи пристизали из полугимназија да у Београду уче више разреде. Сви ти ђаци у погледу исхране и становања и начина живота били су препуштени сами себи. Министарство је истина давало *благодејање* многим сиромашним ђацима, али није се чинило ништа друго, и они су се и даље хранили по ашчиницама и кафанама а становали по страћарама у намештеним собама са по два три кревета у њима. Благодејање се више није добијало лако, а и кад се добије било је недовољно, па је све већи број сиромашних ђака остајао без помоћи и злопатио се. Давање *кондиција* и послуживање често није могло да обезбеди школовање, па ни приређивање разних ђачких *села*, тако омиљених у Београду осамдесетих година, није битније променило услове њиховог школовања. Неуредан живот и недовољна исхрана шкодили су здрављу ђака, а у атмосфери кафана и ашчиница многи ђаци су и морално пропадали.³⁰

Ђаци овог доба, поносни и захвални умели су да цене помоћ коју им држава пружа у виду благодејања, књига и слично. Било је случајева да се ђак сам одрекне благодејања, ако му оно у току школовања постане непотребно, или са жељом да га може користити други сиромашнији ђак. Један ђак из овог доба, по имену Иван Павловић, *сиромашно сељачко дете са Космаја*, након што је завршио школовање у гимназији и студије медицине о државном трошку и постао лекар, уштедео је приличну суму новца и вратио држави српској колико је утрошила на његово школовање. Ово је можда једини случај да је неко из личних побуда вратио држави помоћ коју му је она пружила у виду благодејања.³¹

Познато је да је Лука Лазаревић ту фазу школовања завршио школске 1872/73. године са још 49 ученика. Међу њима је било више познатих личности попут: Владимира Зебића, Владимира Јовановића, Ивана Павловића, Јосифа Вујичића, Косте Шпартала, Милана Радовановића, Момчила Иванића, Николе Протића, Ристе Стојановића и Саве Антоновића. Са њим су те годи-

³⁰ Милорад Радојчић: *Лука Лазаревић (1857-1936)*, годишњак *Свилеува*, 2004, бр. 2, стр. 152-175.

³¹ Лука Лазаревић: *Мали ѿоменик*, Београд 1933, 166-167

Лука И. Лазаревић

не ту гимназију завршили познати Ваљевци: Јован Божовић, касније истакнути адвокат; Ранко Петровић из ваљевских Брезовица, потоњи гимназијски професор и директор, Владимир Влајко Тадић, касније дипломирани правник, чувени економ и индустријалац, народни посланик и један од председника ваљевске општине.³²

Дипломирао је на Историјско-филолошком одсеку Филозофског факултета Велике школе у Београду 1878. године. Професорски испит положио је 1885. године. Касније је неко време провео на стручном усавршавању у Бечу, где се бавио питањима уређења, организације и рада средњих школа, како би та сазнања могао применити и у нашој средини³³.

Наводно, још као студент био је добар друг Светозара Марковића, творца социјалистичког покрета, као и да му је као политички истомишљеник несебично помагао у раду³⁴. Остало је записано да је као студент добровољно учествовао у Српско-турском рату 1877-1878. године.

ПРОФЕСИОНАЛНА КАРИЈЕРА

По завршеним студијама посветио се просветно-педагошком раду у средњим школама, углавном радећи у гимназијама и учитељским школама, где су и били неопходни најсвестранији и најквалитетнији кадрови.

Свој професионални радни век започео је 1880. године као предавач у Гимназији у Пожаревцу. Међутим, већ следеће школ-

³² *Сјоменица о сјоојодишњици Прве мушке гимназије у Београду (1839-1939)*, Београд 1939, 453- 454.

³³ Митар Ђуровић: *Космолошко израћање за новом школом*, Београд, 1999, стр. 262.

³⁴ Лист Време, Београд, 21. јула 1936, стр. 12.

ске године премештен је у Гимназију у Великом Градишту, где је радио школске 1881-1882. године. Наредне две године поново је радно ангажован у пожаревачкој гимназији (1882-1884).

Као млад а добар професор, вредан и одговоран радник, а уз то и добар организатор 1884. године постао је директор Ниже гимназије у Великом Градишту (1884-1886). Извештај о раду те гимназије објавио је у *Просветном иласнику* бр. XIV за 1886. годину. Из тог периода остало је записано да је успешно предавао више предмета а посебно да је био одличан професор српског и француског језика.

Одличан као наставник, он је у свој школски рад уносио нове методе рада и реформске захтеве, своју доброту и племениту широкогрудост. Ретко ко је имао толико праве очинске љубави за дете и ученика као он. Оно што је као наставник био за ученике, то је био и као директор за наставнике.³⁵

Директор Ниже гимназије у Ваљеву

За директора Ниже гимназије у Ваљеву постављен је указом од 24. јула 1887. године и истовремено је предавао француски језик³⁶ и моралне науке. На дужности директора у овој познатој школи заменио је професора Миленка Обрадовића који је уместо њега отишао за директора велико-градиштанске гимназије. Иначе, тада је у ваљевској гимназији радила читава плејада одличних просветних радника: Драгутин Јанковић, Петар Глогић, Петар Лифка, Љубомир Ристић, Љубомир Павловић, Гаврило Јовановић и Филип Поповић.³⁷

Знајући да је у Ваљеву већ дуже време присутна иницијатива и потреба за отварањем потпуне осморазредне гимназије, Лука Лазаревић се одмах по доласку у ову средину интензивно ангажовао да се та жеља оствари. У тим својим настојањима имао је несебичну помоћ и подршку, не само општинских власти, које су

³⁵ К(аралић), П(редраг): *Лука Лазаревић, у часопису Живој и рад*, Београд, септембар 1936, књ 24, стр. 156

³⁶ Здравко Ранковић: *Ваљевске гимназије 1869-2004*, Ваљево, 2004, 87.

³⁷ Добривоје Недељковић и Милан Трипковић: *Сто година Ваљевске гимназије*, Ваљево, 1970, стр. 45.

Данашња зграда Ваљевске гимназије

одмах понудиле да се из дотадашње заједничке школске зграде исели основна школа и комплетан простор и инвентар уступе гимназији, већ и ђачких родитеља. Зато је и разумљиво што је то његово ангажовање свесрдно подржао и локални лист *Ваљевске новине*, пригодним текстом објављеним у броју од 15. септембра 1887. године. Због тога али и свог целокупног рада и понашања Лука Лазаревић је био лепо примљен у Ваљево и уживао је неподељене симпатије не само ђака и њихових родитеља већ и свих других који су га познавали или са њим сарађивали. Његов извештај, као директора ваљевске ниже гимназије објављен је у *Просветну гласнику* број XIX за 1887. годину.

Јула 1890. године ваљевска Гимназија била је домаћин групе наставника и ученика Друге београдске гимназије, која се у Ваљево задржала краће време на повратку са екскурзије по Босни. О свом боравку у Ваљево и дочеку који им је приређен београдски професори су касније са одушевљењем писали у *Просветном гласнику*.³⁸ Из тог писања произилази да су београдске екскурзисте у Ваљево дочекали директор Лука Лазаревић и професори Милан Зарић и Љубомир Павловић. Ученици су били смештени у гимназијској згради а професори у *Народној јосџионици*. Успостављена је врло присна и срдачна атмосфера између гостију

³⁸ *Просветни гласник* Београд, 1891, VII и VIII, 394-395.

и домаћина. Ту је дошао и познати књижевник Љубомир Љуба Ненадовић што је за госте из Београда представљало веома пријатан доживљај. У разговору са њим и шетњи по парку Пећина провели су читав дан. Популарни чика Љуба се интересовао за све што су београдски екскурзисти на том путу по Босни видели. Умео је да се дружи, разговара и шали са ђацима. Имао је и он штошта њима да исприча са својих многобројних путовања.

Увече је приређена заједничка вечера у згради Гимназије. Родитељи ваљевских ученика учествовали су у припремању весеља. Београђани су били одушевљени. А сутрадан ваљевски ђаци и професори са чика Љубом срдечно су испратили своје београдске госте, који су им захвалили на пријатељском дочеку.³⁹

На положају директора Ваљевске гимназије Лука Лазаревић остао је до марта 1891. године, када је добио посао професора у Првој београдској гимназији⁴⁰. Уместо њега за директора ваљевске гимназије дошао је Љубомир П. Ћирић, који ће на том месту остати до средине 1893. године⁴¹, када је за директора постављен Стеван Фотић. Према најновијим сазнањима већина тих промена извршена је из политичких разлога.

После годину дана рада у главном граду Србије професор Лука Лазаревић се *по молби* 1. маја 1892. године поново вратио у град на Колубари, да овдашњим гимназијалцима предаје српски језик. У то време у Ваљевској гимназији нови професори били су Богдан Јанковић, Лазар Крцалић и Пантелија Панта Сарић, све угледни просветни радници. Како ни овде није било као кад је први пут службовао то се овог пута у Ваљеву није дуго задржавао већ је наводно *по његовој прелиминарној служби* премештен у Врање, одакле се убрзо вратио у Београд за професора и управитеља Учитељске школе.⁴² Има индикација да је он само био распоређен у Врање а да тамо није ни службовао.

³⁹ Д. Недељковић и М. Трипковић: *Сто година ваљевске гимназије*, Ваљево, 1970, 40. и 41.

⁴⁰ *Споменица о стоогодишњици Прве мушке гимназије у Београду, 1839-1939*, Београд, 1939, стр. 460.

⁴¹ Здравко Ранковић: „Напред“, Ваљево, 04. 02.2000. године.

⁴² Здравко Ранковић: *Ваљевске гимназије 1869-2004*, Ваљево, 2004, 87.

Професор и управитељ Учитељске школе у Београду

За професора српског језика и управитеља Учитељске школе у Београду постављен је 18. августа 1893. године и на дужности управитеља остао до 10. априла 1894. године. Радни однос у овој школи престао му је 4. септембра те исте године. Дакле, у Учитељској школи у Београду укупно је радио годину и 16 дана, а од тога управитељ школе био је седам месеци и 22 дана.⁴³ Као професор у овој школи предавао је матерњи – српски језик. Те године школу је похађало 195 редовних и 15 ванредних ученика.

Иначе, Законом о оснивању и уређењу Учитељске школе, донетим октобра 1870. године, регулисано је оснивање прве учитељске школе у Србији, која је свечано отворена 27. јануара 1871. године у Крагујевцу, а шест година касније премештена у Београд да би била под надзором министра и министарства. Тридесетпрвог јула 1896. године Указом објављеним у *Српским новинама* Учитељска школа је из Београда премештена у Алексинач заједно са наставницима. Иначе, прва генерација Учитељске школе у Београду уписана је септембра 1877. године.

Већ на почетку рада Учитељске школе школе у Београду дошло је до прекида наставе услед другог ослободилачког рата Србије против Турске.⁴⁴ Првог децембра 1877. године обустављена су предавања у свим школама Србије, а наставници и ученици старији од деветнаест година упућени су у војску. После окончања кратког војног сукоба Учитељска школа је поново почела да ради 1. марта 1878. године све до 1896. године. Све ове године рада Учитељске школе биле су праћене нередима.

Учитељска школа била је под врховним надзором министра просвете и црквених дела, ипак најнепосреднију управу над њом вршио је њен управитељ. Управитеља, професоре и заступнике (супленте) учитељских школа постављао је књаз, на предлог министра просвете и црквених дела. У то време школовање у учитељској школи трајало је три године, па је према томе цела школа била подељена на три разреда. Школа је имала Збор шко-

⁴³ Јован Миодраговић: *Учитељска школа у Београду за првих двадесет и пет година својега животоа*, Београд, 1896, 109.

⁴⁴ Исто.

ле који су чинили управитељ и сви професори и супленти. Нешто касније школовање је са три продужено на четири године. Уведен је и пријемни испит.⁴⁵

Мало је писаних података о његовом раду на тој дужности. Остало је забележено казивање његовог пријатеља Аце Станојевића, потоњег инспектора Министарства просвете и црквених послова, који је у то време радио као професор Учитељске школе у Београду и који каже да је у време Лукине управе имао прилику *не једанјуиї видетиї с каквом умешношћу и љубави йрема младим људима он сїишава њихову дујностї, уноси ред и сївара добро васїиїане младиће*.⁴⁶

Иначе, опште је познато да су за управитеље учитељских школа у Србији углавном бирани најуспешнији међу најбољим просветним радницима. Поред тога што се водило рачуна да то буду одлични педагози редовно се настојало да они буду и добри друштвени радници и слично. Као такви управитељи учитељских школа били су изузетно цењене и поштоване личности, па су им повераване и многе друге одговорне дужности у Главном просветном савету, телима за реформу образовања, испитним комисијама, у припреми и уређивању стручних листова и часописа, објављивању књига итд. Полазећи од тога без имало претеривања може се констатовати да је огромна већина њих давала значајан допринос не само ширењу, већ и развоју и унапређењу система образовања у Србији. Из тог периода објављен је у *Просветном йласнику* његов свеобухватан извештај о стању и раду школа у вароши Јагодини и срезовима беличком и левачком.

Без обзира на то и чињенице да је међу првима у наше средње школе уносио нове педагошке методе и наставне садржаје, а по начину и резултатима рада био је истински предводник новог таласа просветних радника у Србија, било је изненађење да је Лука Лазаревић пензионисан септембра 1894. године. Нема писаних података о мотивима тог неочекиваног и срамног чина али се основано претпоставља да је то урађено из политичких

⁴⁵ *Век учийељске школе и деценија Педагошке академије у Београду*, Београд 1983, стр. 31

⁴⁶ *Гласник Јујословенскої йрофесорскої друшїва*, Београд, септембар 1936, св. 1, стр. 76.

Прва београдска гимназија

побуда. Како другачије разумети да је у пензију послат такав стручњак и човек са само петнаестак година стажа, и то у најбољим годинама, када је објективно могао да највише пружи својим васпитаницима.

Директор Прве београдске гимназије

Пошто се убрзо схватило да је то била крупна грешка већ 1896. године нове просветне власти поново га активирају и постављају за професора једне од наших најелитнијих школа – Прве београдске гимназије. По новом Закону о средњем образовању, из 1898. године у Првој београдској гимназији били су укинута дотадашњи годишњи испити, уведено је прелажење у старији разред на основу годишњих оцена, а после четвртог разреда полагао се нижи течајни испит. Вредна помена је и чињеница да је ова гимназија годину дана раније постала вежбаоница студената Филозофског факултета који су се спремали за наставнички позив.⁴⁷

На основу Краљевског указа, од 6. децембра 1898. године, Прва београдска гимназија је добила назив: Гимназија *Краља Александра I* (наравно тај назив се односио на краља Александра I Обреновића). Овај назив је носила до династичке промене 1903. године. Од школске 1903/4 године назива се Прва београдска гимназија или Прва гимназија у Београду.

⁴⁷ Сјоменица о сјојојдишњици Прве мушке гимназије у Београду 1839-1939, Београд, 1939. 425

Према нашим сазнањима од 1899. године Лука Лазаревић је био управник Завода за образовање и васпитање глувонеме деце и директор Школе за глувонему децу у Београду.⁴⁸ Указом Његовог Величанства Краља од 1. августа 1900. године, а на предлог Павла Маринковића, министра просвете и црквених послова постављен је за референта за основну наставу у Министарству просвете и црквених послова, са платом од 5 000 динара годишње.⁴⁹ У време док је он радио у том министарству министар просвете и црквених послова био је Андра Ђорђевић.

Пошто је на свим претходним радним местима остваривао натпросечне резултате, а претходни директор Михаило Марковић је пензионисан 26. априла 1901. године, поново је постављен за директора Прве београдске гимназије⁵⁰ и то као директор I класе са 21 годином стажа. У то време у овој школи радило је близу сто наставника. Међу њима била је читава плејада изванредних просветних, културних и научних радника међу којима су били: Васа Димић, Ранко Петровић⁵¹, Сава Антоновић, Љубомир Давидовић, Петар Типа, Андра Гавриловић, Павле Поповић, Јован Томић, Богдан Јанковић, Јаша Продановић, Михаило Ђорђевић, Илија Ђукановић⁵², др Светолик Стевановић, Милорад Павловић, др Стеван Окановић, Риста Одавић, Стеван Мокрањац, Ђорђе Крстић, Петар Убавкић, др Манојло Смиљанић, Тодор Радивојевић, Милан Грол и многи други.⁵³ Као директор председавао је и јединственом одбору испита зрелости. Такође био је и у Комисији за полагање професорских испита, а само

⁴⁸ Милорад Радојчић: *Лука Лазаревић – њедводник новој шаласе ѡпросветних радника*, “Напред”, Ваљево, бр.4242, 03.новембра 1995, стр.8.

⁴⁹ *Просветни ѡласник*, Београд, бр. 9, од септембра 1900. стр. 259.

⁵⁰ Здравко Ранковић: *Лазаревић, Лука*, у Биографском лексикону ваљевског краја, Ваљево, 2001, књ. 2. св. 9, стр. 274 и 275.

⁵¹ Ранко Петровић (Брезовице код Ваљева, 1854 – Београд, 1910) био је народни посланик и управитељ Нишке учитељске школе, а од 1906. и директор III београдске гимназије.

⁵² Илија Ђукановић (Ваљево, 1871 – Београд, 1945) био је професор у више гимназија, надзорник основних школа у Београду, лични секретар краља Петра I Карађорђевића, управник краљевог двора, директор београдске Релке, државни саветник и плодан писац.

⁵³ *Извештај Гимназије Краља Александра I за школску 1901-1902. ѡдину*, Београд, 1902, 47-50

Скопље

те школске године осам дотадашњих суплената и предавача полагало је професорски испит у тој гимназији. На тим испитима испитивао је кандидате из српске граматике, историје српске књижевности и српске историје.

Директор гимназије и учитељске школе у Скопљу

Одличан као наставник он је у свакодневни школски рад уносио целог себе, своју доброту и племениту широкогрудост. Као просветни стручњак заорао је дубоку бразду на пољу просвете састављену од дугачког низа подстицаја и прегнућа. Као такав 7. новембра 1902. године изабран је за министра просвете и црквених дела Краљевине Србије.⁵⁴ Убрзо по избору на ту дужност засукао је рукаве и прионуо на посао решен да учини корените промене у многим сегментима просветног система.

На захтев да се и у просвету уносе неке недоличне методе једног од својих претходника одбио је да то учини и после кратког времена захвалио се за свој тадашњи положај. Тако је 30. априла 1903. године престао бити министар просвете и црквених дела. Убрзо потом је други пут пензионисан. Након тога још више дошла је до изражаја његова љубав према школи јер силази у редове својих колега и гоњен родољубљем одлази у Скопље, тада још турско и озлоглашено, да буде наставник српске гимназије.⁵⁵

⁵⁴ *Министри просвете Србије 1811-1918. године*, Београд, 1994, 122.

⁵⁵ Станојевић А: *Лука Лазаревић у Гласнику Југословенској професорској дру-*

Школске 1905/06. године у скопској гимназији дошло је до ђачких нереда, па су меродавни схватили да је неопходно на то место поставити искусног просветног радника са великим ауторитетом. После дугог размишљања избор је пао на Луку Лазаревића. Њему је понуђено да преузме ту деликатну улогу, што је он прихватио од наредне школске године. За многе је то било велико изненађење али без сумње ту су пресудиле не само његова велика љубав према средњој школи већ и јако изражено родољубље. Јер како другачије протумачити чињеницу да он након више година службовања у главном граду Србије, добровољног одласка са положаја министра и обезбеђене пензије прихвата да иде у Скопље, које још није било ослобођено и по много чему проблематично и да тамо ради као наставник српске гимназије.

Ова скопска школа у то време имала је четири разреда ниже гимназије са 165 ученика и три разреда учитељске школе са 34 ученика на крају школске године. Зато се у многим писаним изворима помиње податак да је он био директор Српске гимназије и Учитељске школе у Скопљу. Од укупног броја ученика гимназије током прве године његовог рада у старије разреде прешло је 115 ученика или 69,69%, а од ученика учитељске школе сви. Занимљиво је забележити податак да је 57 ученика гимназије плаћало трошкове издржавања у школском интернату. Са њима је радио 21 наставник, од чега су њих тројица била хонорарно ангажована. Учитељски испит у Мушкој учитељској школи те године положило је само десет ученика. Истовремено Професорски савет веома детаљно сачинио је нови наставни план и програм за учитељске школе, који је одобрен за употребу од школске 1907/08. године.

Општа је оцена да су у школској 1906/07. години у тој школи остварени веома добри резултати. Поред рада на завођењу реда у школи Лука Лазаревић се несебично ангажовао на побољшању услова рада, кроз опремање кабинета, јачање националне свести и културе, побољшање квалитета наставе и слично. Посебно је доста радио и на унапређењу васпитно-образовног процеса у школи итд. Поводом многих ласкавих оцена које су се тих дана могле

Стара зграда Гимназије у Свилајнцу

чути, директор Лука Лазаревић у *Извештају Скојске мушке гимназије за школску 1906/07. годину*, поред осталог, је записао:

„Не припада признање само јаком надзору што је ред међу ученицима био добар, што је владање њихово било примерено и понашање за похвалу, него ваља истаћи да су сва деца одиста добра и послушна. Има додуше и међу њима оних који су алкави и немарни; али је број таквих мален према броју оне добре деце. Само се с оваквом децом могао постићи онакав успех у настави, којим се може бити потпуно задовољно. Моје је уверење да ће од ове деце изаћи поштени људи, вредни радници и ватрени Срби“⁵⁶.

Ове речи најбоље показују његову скромност и честитост, па и због тога заслужује посебно признање. Мада је био задовољан оним што је остварио, наставничким и ученичким колективом, Лука Лазаревић није био задовољан општим и политичким стањем у том делу земље па је одлучио да се 30. новембра 1907. године повуче са директорског положаја у Скопљу и да се врати у Србију.

Директор Ниже гимназије у Свилајнцу

Почеци просветитељског рада у Свилајнцу везани су за прве деценије 19. века. Значајан датум је и отварање Читаонице омладине ресавске 1868. године. Ту је никла идеја да се отвори Гимна-

⁵⁶ *Споменица четрдесетогодишњице Државне мушке гимназије у Скопљу 1894- 1934*, Скопље, 1934, стр. 120 и 121.

зија у Свилајнцу. После много рада и труда, Свилајчани су 1877. године добили Гимназију, чијем је отварању присуствовао и кнез Милан Обреновић. Од 1990. она се водила као истурено одељење Гимназије у Ђуприји а потом је уследило и њено затварање.

После једанаест година паузе поново је покренута активност за отварање Ниже гимназије у Свилајнцу⁵⁷, која је требала да има приватни карактер. Након низа предузетих акција и радњи Министарство просвете 11. јуна 1909. године одобрило је отварање те гимназије. Нешто касније расписан је и конкурс за избор првих наставника. За директора поново отворене гимназије у Свилајнцу постављен је Лука Лазаревић, који је већ 10. августа 1909. године писмено известио министра просвете да је стигао у Свилајнац и примо дужност директора, да је школска зграда поправљена и доведена у ред, да је све спремљено и *сви ће њослови биџи свршени како би њредавања моџа њочетџи 17. ов. м.*⁵⁸

И заиста предавања у Нижој приватној гимназији у Свилајнцу почела су 17. августа 1909. године у прва два разреда. Још пре почетка школске године у први разред уписано је 37 ученика и 16 ученица а у други 16 ученика и две ученице. Поред организације живота и рада у школи Лука Лазаревић је држао и наставу из српског језика. Истовремено, предузимао је многе мере да се побољшају услови живота и рада у школи кроз набавку новог инвентара, обнављање рада Фонда сиромашних ученика, отклањање последица велике поплаве од 31. маја 1910. године, формирање и опремање школских предметних збирки, обогаћивање наставничке и ђачке књижнице која је обновљена у априлу 1910. године. Поред тога овде је радио и на оснивању ђачке штедионице, интензивирању сарадње са ђачким родитељима, прослави стогодишњице смрти Доситеја Обрадовића, организовању и држању предавања за грађанство, оснивању Ђачке литерарне дружине *Зора*, образовању стрељачке ђачке дружине, гимнастичког друштва, проширењу културне и јавне делатности школе. Ан-

⁵⁷ Сада она ради као саставни део Средње школе у том граду. Како је њена зграда стара и вредна проглашена је за споменик културе под заштитом државе. Прошле године у целости је реконструисана средствима Европске уније и фондације Новака Ђоковића.

⁵⁸ Никодије Трујић: *Сџо џодина Гимназије „Лаза Сџојановић“ у Свилајнцу (1877-1977)*, Свилајнац, 1977, стр. 66.

Зграда Прве крајујевачке гимназије

гажовао се и на отварању виших разреда па је школске 1911/12. године У Свилајнцу отворен и четврти разред ове гимназије.

Његовим заузимањем, у својству председника Културне лиге, а у споразуму с Управом Женске подружине из Свилајнца у Женској радничкој школи уведена је настава из српског језика, рачуна, хигијене, историје са земљишном и домаћинством. Било је и планова за отварање школа за домаћице, школа за описмењавање жена и продужене школе за девојке које су свршиле само четири разреда основне школе. Ипак, после низа изванредних резултата дужност директора свилајначке гимназије 9. августа 1912. године препустио је Живојину Јанићијевићу, који је предавао јестаственицу и географију.

Директор Прве крагујевачке гимназије

У већини публикованих биографија Луке Лазаревића пише да је од 1913. до 1919. године био директор Прве (мушке) гимназије у Крагујевцу. За директора те најстарије гимназије у земљи постављен је октобра 1912. године. Према нашим сазнањима он је то радио само школских 1912/13. и 1913/14. године пошто током окупације у Првом светском рату ова гимназија није радила. На то указују и још бар две чињенице. У првом случају бивши ученик, а потом професор и директор Крагујевачке гимназије Ми-

лоје Павловић⁵⁹ написао је: *Директора Вуловића ускоро је сменио један стари школски радник и дивши министар Лука Лазаревић, радан и искусан човек, ванредан инструктор младих наставника, Али, на жалости нисмо се дуго користили његовим њаметним ујусовима и разлајањима. Рај је прекинуо рад и све, наставнике и ученике, расејао на разне стране. Дуго смо морали да мислимо на све дуго само не на школу.*⁶⁰ По овоме може се закључити да је Лука Лазаревић и овде оставио дубоку и лепу бразду на плану просвете. Утолико пре што је тамошња гимназија била школа са дугом и богатом традицијом и имала је преко хиљаду ученика.

Поводом обележавања сто година рада те угледне васпитно-образовне установе Лука Лазаревић послао је телеграм следеће садржине: *Стогодишњицу Крагујевачке гимназије радосно поздрављају сви просвећени Срби. Вечан помен умрлим наставницима и ученицима. Свима хвала данашњим наставницима и најлепши су њих ученицима.* Иначе, у периоду од 1833. до тада, ђаци и професори *Прве крагујевачке гимназије* биле су многе знамените личности, које су писале нашу историју. Међу њима су Радомир Путник, Ђура Јакшић, Радоје Домановић, Светозар Марковић, Живојин Мишић и многи други.

Та друга чињеница односи се на сазнање да је он изгледа за време Првог светског рата као старији човек боравио у Београду. Пошто је наш главни град од 25. септембра / 8. октобра 1915. до 19. октобра односно 1. новембра 1918. године био под окупацијом он је помно бележио сваки значајнији догађај и тако је настала његова књига *Белешке из окупираној Београда (1915-1918)*, где поред осталог пише: *Ми Срби, немамо се рашира стидети првој дајума, а с њуно поноса помињаћемо други. Наши рачуни с нејријашељем нису рашићени. Оставићемо у аманет деци својој да се обрачунају с онима који су нас живе јели.* Два пута годишње прикупљао је цене најважнијих животних намирница и објавио их на крају те занимљиве књиге.

⁵⁹ Који је 1941. године као управитељ Учитељске школе у Крагујевцу ухапшен са својим ђацима и 22. октобра 1941. године изведен на стрељање у крагујевачким Шумарицама. Мада су му понудили да буде ослобођен стрељања он је то енергично одбио и са својим васпитаницима отишао је у смрт. Посмртно је проглашен за народног хероја.

⁶⁰ *Сјоменица Мушке гимназије у Крагујевцу 1833-1933*, Крагујевац, 1934, .303.

Зграда IV београдске гимназије

Трећи пут је Лука Лазаревић, али сада по својој молби, пензионисан 2. маја 1919. године, као директор крагујевачке гимназије.⁶¹ Већ следеће године поново се враћа у школу али овог пута као директор IV мушке гимназије у Београду, где улаже огромне напоре.

Директор Четврте гимназије у Београду

Четврта београдска гимназија основана је 8. септембра 1910. године под називом Српска краљевска четврта гимназија.⁶² Била је непотпуна и прве школске године имала је само четири нижа разреда. Од школске 1912/13. године прерасла је у потпуну осморазредну гимназију. Између два светска рата радила је под називом Четврта мушка гимназија, односно Четврта мушка реална гимназија у Београду. Била је у надлежности Министарства просвете.

Лука Лазаревић је постављен за директора Четврте мушке гимназије у Београду 26. јануара 1920. године.⁶³ У тешким да-

⁶¹ *Гласник Југословенској професорској друштва*, Београд, септембар 1936, стр.76.

⁶² Монографија школе (недовршена), оригинал у Библиотеци Педагошког музеја у Београду.

⁶³ Архив Југославије Београд, АЈ 66-674-1129

Милош Црњански и Сима Пандуровић

нима после Првог светског рата није могао бити начињен бољи избор. Лука Лазаревић био је једна од најугледнијих личности у некадашњој Краљевини Србији, изузетно искусан педагог, али и књижевник и политичар. Пре Првог светског рата Лазаревић је био директор гимназија у више српских градова (у Великом Градишту, Пожаревцу, Ваљеву, Београду, Свилајнцу и Крагујевцу), па и Скопљу. Био је писац историјских романа и приповедака, а управо док је био директор Четврте мушке гимназије објавио је *Белешке из окупираној Београда*, драгоцену сведочанство о животу у престоници под аустроугарском окупацијом (1915-1918), о страдању и жртви, али и о јунаштву и части малих, обичних људи. Са таквим угледом, који је само био увећан држањем под аустроугарском окупацијом, када је многе Београђане спасао затвора или интернације, Лазаревић је прионуо на посао стабилизовања Четврте мушке гимназије. Урадивши то са успехом, пензионисан је 20. марта 1924. године.

За то време је, као сарадник „*Политике*“, Црњански путовао у Мађарску. Милош Црњански је, по повратку у Београд, доспео у угледну гимназију, па се само тако наставио низ младих суплената и професора који су своје каријере отпочели у овој школи, а доцније постајали угледни књижевници, сликари, композитори, научници, дипломате, политичари, црквени великодостојници. Пре Црњанског, у Четвртој мушкој гимназији у Београду предавали су књи-

жевници Сима Пандуровић, Никола Антула, Стеван Јаковљевић, затим сликари Марко Мурат, Љуба Ивановић, вајар Ђорђе Јовановић, композитор Милоје Милојевић, математичар и политичар Сима Марковић, свештеник, доцнији митрополит, Јосиф Цвијовић. А колеге Црњанског, који су са њим заједно радили у овој гимназији, били су књижевници Никола Трајковић, Синиша Кордић, Душан Матић, Момчило Настасијевић, историчар Васа Чубриловић, књижевни историчар Радослав Меденица, теолог и историчар религије Ђоко Слијепчевић, сликар Коста Хакман.⁶⁴

Но, одмах по доласку у ову гимназију, Црњански се суочио са непријатном ситуацијом да су сви часови већ били распоређени и додељени другим професорима. Директор Четврте мушке гимназије, Лука Лазаревић, известио је Министарство просвете: *Данас ми се јавио назначени наставник за ову школу и. Милош Црњански, и кад сам му саопштио распоред предмета на наставнике, изјавио је да би он могао предавати само латинску, немачки језик и историју. Сви су ови предмети заузети и у рукама су наставника који с усрехом раде годинама. Према томе, за и. Црњанског нема часова у овој школи.*

Изгледа да је са Двора извршен притисак на директора Лазаревића, па је Црњански, противно закону, иако није имао часове, остао у гимназији *са свим припадностима*, тј. са пуном платом. За друго полугодиште извршена је прерасподела часова, и Црњански је добио да предаје историју, са фондом од дванаест часова недељно. Већ у пролеће 1923. године Црњански је од министра просвете затражио пет дана одсуства због *породичних послова*, и то је био само почетак његових сталних настојања да што више времена проведе изван наставе. Увидом у документа може се утврдити да је од свих професора IV мушке гимназије између два светска рата Црњански највише одсуствовао! И ово одсуство – представљено да је узето тобоже због породичних послова – провео је уствари у Дубровнику, одакле је затражио да му се одсуство продужи. Са тим се није сложио директор Лазаревић, који је оштро протествовао код Министарства просвете: *Г. Милошу Црњанском, суљениу, у току последња два месеца, давано је одсу-*

⁶⁴ Бојан Ђорђевић, Координате: *Српска краљевска четврта гимназија 1910/11 – Гимназија Свети Сава 2010/11*, Гимназија „Свети Сава“, Београд, 2011.

сїво дваїуї. Први їуїї је ишао у Пешиїу, друїи їуїї у Дубровник. Ти огласци њеїови не сїїоје ни у каквој вези са школом ни с науком. Ако се ї. Црњанском їовераваїу некакве їолиїичке мисије, или їослови неке друїе врсїе, нек остїави месїто које је заузео у школи. Одсутїва овакве врсїе ремеїе рад у школи, шїїеїе насїави. Проїїив шїаквих одсутїва жалим се Министїарсїиву и молим да се їїа їракса їрекине. Дирекїїор је дужан замењиваїи насїавнике болесне, и оне који су друїим круїним смеїњама сїречени да дођу у школу, али није дужан замењиваїи оне који їїраже їриваїну зараду ван школе, а на рачун школе. Г. Црњанском је одобрено одсутїво исїекло 21. ов. м. Јуче, 25. ов. м., он ми се јавља їтелефоном, да је їїої дана доїуїїовао, да му је одсутїво їродужено (ја о їїоме нисам извешїен) и да ће данас доћи у школу. А данас їа нема на часовима. Црњански је тек накнадно молбу за продужење одсуства, које му је министар просвете очигледно усмено одобрио, поднео директору, па Лука Лазаревић – стари и педантни чиновник, бивши министар – ту молбу пропраћа Министарству просвете са горком и заједљивом примедбом: Како је ї. Црњански већ уїоїїредио ово одсутїво, їо усменом одобрењу їознаїїої факїїора (мисли на самої министра їросвешїе; їрим. М. Р.), немам шїїа да їредложим, осим да се ово їїїїање смаїїра као свршено.⁶⁵ Министар је одобрио одсуство, али је Црњански опоменут да се више никада не обраћа дирекїїно Министїарсїиву їросвешїе, већ їреко дирекїїора.

Коначно је Лука Лазаревић пензионисан фебруара 1924. године⁶⁶, али овог пута са пуним радним стажом.

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ

Још за време свог боравка и рада у Ваљеву Лука Лазаревић се активно укључио у друштвени живот града на Колубари. Поред свакодневног рада у школи и странци, учествовао је и у раду више културних, социјалних, хуманитарних и спортских организација. Нарочито је био активан на социјалном плану јер су последице Српско-турског (1876-1878) и Српско-бугарског рата (1885-1886) биле веома тешке а манифестовале су се кроз опште сиромаштво нашег народа. То се посебно негативно одражавало на живот и редовно школовање деце и омладине. Свестан нега-

⁶⁵ АЈ 66-676-1129 (28. 4. 1923).

⁶⁶ Лексикон їисаца Јуїославије, Нови Сад, 1987, трећа књига, стр. 609.

тивних последица таквог односа према младом нараштају Лука Лазаревић предузимао је више акција и конкретних мера да се то стање ако не трајно превазиђе оно бар ублажи.

Тако је на његову иницијативу, 1888. године покренута велика хуманитарна акција за прикупљање помоћи за сиромашне ученике.⁶⁷ Све је почело од Светосавске прославе, организоване те године, у познатој гостионици Симе Бојовића у Ваљеву, где је приређена забава са игранком са које је сав приход ишао у корист сиромашних ученика. Поздрављајући присутне родитеље и друге грађане директор Лука Лазаревић је, поред осталог, рекао: *У овдашњој гимназији има више од половине ученика из сиромашнијих кућа. Има их тако убогих да немају ниде ништа, да су остављени себи сами, да сада као деца морају да се брину и за храну, и за одело и за обућу и за све остале потребе*⁶⁸.

Био је то не само његов позив већ и узнемиравајући вапај водећег човека најугледније школске установе свима у граду који могу да помогну. Колико је он био неопходан и делотворан показује чињеница да су још то вече прикупљена значајна финансијска средства. Убрзо, потом, уследила је иницијатива за образовање Фонда за потпомагање сиромашних ученика при ваљевској Гимназији, коју су подржали сви запослени у њој али и многи други.

Пошто је његова иницијатива и материјално подржана то је убрзо основан Фонд за сиромашне ученике ваљевске Гимназије који је наишао на добар пријем код грађана. Имовином новоформираног фонда руководио је Управни одбор састављен од наставника овдашње гимназије и појединих виђенијих грађана Ваљева. Одмах по оснивању Фонда издвојено је 120 до 150 динара на име помоћи сиромашним ученицима, која им је обично додељивана уочи божићних и других значајнијих верских празника.

Посебно је значајно нагласити да је Фонд наишао на добар пријем код боље стојећих грађана па су временом средства Фонда вишеструко увећана. Након само десет година постојања његов капитал је био преко 4. 000 динара⁶⁹. Нешто касније основан

⁶⁷ Мирослав Перишић: *Ваљево град у Србији крајем 19. века (1870-1903)*, Ваљево, 1997, 127.

⁶⁸ *Ваљевске новине*, Ваљево, 24. јануар 1888, стр. 7.

⁶⁹ Добривоје Недељковић и Милан Трипковић: *Сто година Ваљевске гимназије*, Ваљево, 1970, стр. 40.

је Фонд за помагање сиромашних ученика не само у Ваљеву већ и у више других места у Србији.

Од марта 1891. године био је професор Прве београдске гимназије⁷⁰. Долазак за професора у елитну београдску школу где је некада био ученик, доживео је као изузетно признање. Међутим, ту су га сачекала нека нова искушења. Из периода његовог рада у тој гимназији остало је забележено да је повремено организовао стручне излете и екскурзије и своје ученике водио у ширу околину Београда и северозападну Србију, ради обиласка културно-историјских и природних знаменитости. Колико је он био далековид може се закључити из каснијих констатација појединих историчара школства који су дошли до сазнања да је модерна настава незамислива без екскурзије.⁷¹

Министар просвете и црквених послова

Пореклом из познате и угледне породице, стручно добро *йошковано*, јаког карактера, великих личних и моралних особина Лука Лазаревић био је као предодређен да се високо уздигне на друштвеној лествици. Његове интелектуалне могућности, радне и организационе способности свестрано су га препоручивале за нове одговорне дужности. Већ на преласку из XIX у XX век Лука Лазаревић је радио као референт за основну наставу у Министарству просвете и црквених послова и био уредник листа *Српске новине*, тадашњег службеног гласила Краљевине Србије.

Димитрије Цинцар
Марковић

Седмог новембра 1902. године изабран је за министра просвете и црквених послова у 58. српској влади, чији је председник био генерал Димитрије Цинцар Марковић, а која је владала Србијом

⁷⁰ *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду, 1839-1939*, Београд, 1939, стр. 460.

⁷¹ Митар Ђуровић: *Космолошко израћање за новом школом*, Београд, 1999, стр. 301. и 302.

Лука И Лазаревић

до 29. маја 1903. године. Дужност министра просвете и црквених послова преузео је од Миљка Марковића. Поред њега у тој влади били су: Милован С Павловић министар војни; Василије Антонић министар иностраних послова (до 23.12.1902) и Сима Лозанић (до 23.03.1903) а замењивао га је Павле Денић; министар правде Антоније Пантовић; министар грађевина Павле Денић; министар финансија Милован Маринковић и министар народне привреде Љуба Новаковић.⁷²

Већ 30. априла 1903. године⁷³ Лука Лазаревић је поднео оставку на ту дужност јер се није слагао са начином рада владе којој је и сам припадао. Нисмо успели доћи до писаних докумената о мотивима тог чина, али с тим у вези треба имати у виду, да је то било политички нестабилно време у коме су се често мењале владе, па и министри у њима. Такође, треба знати да је 24. марта 1903. године у 23,15 часова краљ Александар Обреновић укинуо Устав како би могао без пристанка Народне скупштине Краљевине Србије да промени изборни закон. Истине ради треба рећи да је већ у поноћ Устав био поново враћен на снагу и уставност успостављена. Али за три-четири сата колико је он био ван снаге биле су укинуте све функције Скупштине, Сената, Државног савета и Владе. Изгледа да је и то утицало да се Лазаревић, који је живео мирно, скромно и честито, определи на овај корак.

Након тога дужност министра просвете и црквених послова предао је Живану Живановићу, такође познатом професору, писцу и политичару, рођеном у Живковцима код Љига. После тог повлачења са министарског положаја Лука Лазаревић је по други пут био пензионисан.

⁷² *Све српске владе*, Београд, 1992, стр.64.

⁷³ *Министри просвете Србије 1811-1918*, Београд, 1994, стр.122.

Лука Лазаревић и Мајски преврат 1903. године

У појединим биографијама може се прочитати да је Лука Лазаревић учествовао у мајским збивањима 1903. године, па су му неки и то замерали. Међутим, то није тачно. До заблуде је дошло јер је у њима учествовао његов имењак и блиски сродник пешадијски мајор Лука А. Лазаревић, такође директан потомак војводе Луке Лазаревића.⁷⁶ За њега у доступним документима пише да је у извршењу плана завере показао велику хладнокрвност. На захтев Енглеске 1906. године је пензионисан.⁷⁷

Међутим, и Лука И. Лазаревић има неке везе са Мајским превратом 1903. године. Као што се зна до њега је дошло пошто је страшним убиством последњег владара из династије Обреновића, краља Александра и његове супруге, краљице Драге 29. маја 1903. године од стране завереничке групе српских официра и враћањем Карађорђевића на српски престо. Добро је познато да је та завера дуго планирана – скоро две године, да је имала велики број учесника међу којима је било и појединаца из првих редова државне управе и државне одбране; да је делом подсећала на атмосферу уочи убиства кнеза Михаила Обреновића истог дана (29. маја) 1868. године у Кошутњаку. Да зло буде веће та завера је на неки начин била нека врста *јавне ѿајне* али да се о њој у Београду углавном ћутало што је на одређени начин мистификује. Томе посебну тежину и упитаност даје сазнање да су неки краљеви министри и други високи државни функционери стали

⁷⁶ Према родословној таблици овај Лука био је син Александра, сина војводе Луке из другог брака, који је рођен у Хотину 1825. године а умро у Београду 1905. године. Александар је био члан Главне контроле, а у браку са Надом Лазаревић, рођ. Цинцар-Јанковић, кћерком војводе пожаревачке нахије Цинцар-Јанка Поповића имао је сина Луку и кћерке Данојлу и Јелену. Наводно тај Лука је рођен 1862. године а досегао је до чина пуковника. У браку са Љубицом Докић, кћерком др Лазара Докића, министра и председника министарског савета имао је сина Александра (1899-1964) такође пуковника и Надежду – Наду (1904-1981) удату за Милорада Костића, иза којих је остало бројно потомство. Љубичина браћа су били армијски генерал Ђуро Л. Докић, министар, (Ужице 21. XII 1873 – Београд, 17. VII 1946) и коњички бригадни генерал Иван Л. Докић (Београд, 5. III 1882 – Теслић, 8. VIII 1938).

⁷⁷ Милан Ж. Живановић: *Пуковник Ајис – Солунски процес хиљаду деветстотих седамнаесте*, Београд, 1956, 105, 654

уз војне заверенике. Евидентне су и неке индиције о умешаности великих сила, пре свега Аустроугарске и Русије у те догађаје.

Све то, а поготово начин на који су извршене те промене, наишло је на неодобравање дела домаће а поготово стране јавности. Генералштабни капетан Милан Новаковић који је са одликом свршио Николајевску генералштабну академију у Петрограду, а потом упућен у Француску на изучавање језика и стручно усавршавање, по повратку у домовину упућен је у Ниш на службу у XVI пешадијски пук. Долазак Карађорђевића на престо ојачао је положај завереника а неки од њих не само да су одликовани за тај гест већ су и постављени на више положаје.⁷⁸

Уочавајући даљи развој ситуације и под утицајем неповољног страног, а пре свега домаћег јавног мњења написао је и упутио проглас Српском официрском кору у коме тражи да се 68 официра који су учествовали у завери удаље из војске и да им се скину официрске ознаке. С тим у вези кренуо је у акцију да придобије што више официра за ту намеру. Сазнавши за ту акцију завереничка врхушка покренула је акцију хапшења Новаковића и његових следбеника углавном из Нишког гарнизона. Шеснаестог септембра 1903. године војни суд за официре донео је пресуду, коју је Велики суд, са неким изменама, оснажио 26. истог месеца и којом су двојица потписника прогласа, капетани Милан Новаковић и Добривоје Лазаревић, као коловође и подстрекачи, осуђени на по две године заточења, четворица потпоручника на по 13 месеци са губитком права, а осталих 15 на по четири месеца затвора.⁷⁹

По изласку из затвора Новаковић 16. септембра 1905. године дође у Београд и преко београдског дневника *Правда*, упути нови проглас *свима родољубима, њријатељима мојих идеја и онима који ме осудише и не саслушавши ме* у коме, осуђујући врло оштро заверенике и њихове поступке, објави: да поново ступа у борбу против њих и позова сваког Србина да га у њој помогне. А само дванаест дана после тога, њему пође за руком да у Београду, и уз помоћ неколицине угледних личности образује *Друштво за законско решење завереничкој њишања*, са задатком да се легалним средствима бори за његово коначно решење.

⁷⁸ Драгиша Васић: *Девестиотрета*, Београд, 2003.

⁷⁹ А. Тодоровић: *Животи и рад Милана Ј. Новаковића*.

У говору који је том приликом, и у присуству одабраних присталица овог покрета одржао, Новаковић је указао пре свега, на опасну и жалосну усамљеност Србије, у коју је запала због познатог догађаја, истичући, с друге стране, веома завидан положај до јуче вазалне Бугарске, чији владалац *йуџује и дива сјајно дочекиван йо свима скоро евројским државама, сѣварајући на њај начин шѣо йоволније йриликe за своју земљу на случај решења балканској йиѣања, које је увелико на дневном реду. За ѡакву своју и незаслужену усамљеност, која може да има факталних йоследица, Србија је сама крива. Уместо да изађе усусрeт Евроји и да се одазове йријашељским саветима свију држава и јавној мишљења цивилизованој свету, ойрашѣајући се од оних који су је са њим завадили, она, найроѣив, извршиоце оноја дојађаја **блајосиља**, йрославља, декорише и назива сѣасиоцима: дочекујући збој ѡоја йознајѣи и йолико, йо биѣне инѣтересе државне шѣиетѣни дѣпломатѣски шѣрајк, врло хладне дѣпломатѣске односе са свима велесилама, ойворен йрекид односа са Енѣлеском, као и жалосно одбијање йосеѣа владалаца од сѣране евројских дворова. Бојкоѣована ѡако и као заражена изолована од целоја светуа, она је у ѡај йоложај дошла само заѣо шѣо је, куражећи злочин од 29. маја, уверила Евроју да ѣа одобрава.*

Истовремено је подсетио да на тај начин подржавају оне који желе да докажу да је 29. мај 1903. године: 1) народно дело, 2) да је он револуција и 3) да их је народ преко Народног представништва *блајословио* и ослободио их сваке одговорности. Тражећи да се осуди такво понашање завереника и што пре реши завереничко питање, истраје на његовом окончању у интересу земље алудирао је да се то масовно помогне. Истога дана, а на крају те конференције и после говора бивших министара Светомира Николајевића⁸⁰ и Луке Лазаревића, изабран је привремени главни одбор Друштва за законско решење завереничког питања у који су ушли: за председника Гач. Поповић, пуковник

⁸⁰ Светомир Николајевић (Радушa, Уб, 1844 – Београд, 1844), професор и ректор Велике школе у Београду, професор и ректор Велике школе, књижевник, био је председник београдске општине, председник српске владе, министар унутрашњих дела, члан Државног савета, опуномоћени посланик Србије у Атини, редовни члан Српског ученог друштва и Српске академије наука и многих других организација и удружења-

у пензији, за потпредседника Лука Лазаревић, министар у пензији, за секретара Милан Новаковић и за чланове одбора: Светомир Николајевић, министар у пензији и народни посланик; Павле Бошковић, генерал у пензији; Павле Денић, министар у пензији; Димитрије Николић, пуковник у пензији; Љуба Јовановић, адвокат; Светозар Ђорђевић, окружни благајник у пензији; Ђока Марковић, потпуковник у пензији; Милан Ђорђевић, окружни начелник у пензији; Милош Ђурић, трговац; Јова Стојановић, адвокат; Никола Делини, апотекар; Милан Дрндаревић, Александар Тодоровић и Милија Цветковић, бивши официри. Неколико дана после тога овај одбор донесе решење о набавци друштвене штампарије и покретању листа *За Ошацинину*, чију дирекцију су поверили Милану Новаковићу и чији се први број појавио 10. децембра 1905. године.⁸¹

Убрзо после појаве овог листа и *Народној листи*, под уредништвом С. Шибалића, њихова акција наилазила је на све већу подршку. Нешто касније упућени су нови прогласи на адресу многих официра и подофицира у Крагујевачком гарнизону. Тим поводом уследила су нова хапшења и осуде. Лист *За Ошацинину* је угушен 23. августа 1906. године али је Новаковић написао и штампао своју брошуру *Афера листи* „*За Ошацинину*“ у којој је доказивао незаконите поступке београдске полиције. После тога било је и више других активности. Коначно, под притисцима и захтевима велесила, дошло је до пензионисања официра завереника (Дамњана Поповића, Александра Машина, Петра Минића, Луке Лазаревића и Љ Костића) након чега су донекле нормализовани односи са Енглеском.

Растанак са драгим особама

Поред планског и систематског рада у школи Лука Лазаревић је обављао и многе друге друштвене послове. Био је учесник многих радних договора, активиста многих друштава и удружења, организација и клубова, судионик разних акција и манифестација. Неретко се опраштао и од пријатеља и познаника који су напуштали овај свет.

⁸¹ Драгиша Васић: *Девејстипојрећа*, Београд, 2003, 129.

Приликом сахране професора и ректора Велике школе, академика, политичког, културног и јавног радника Светомира Николајевића као његов ученик Лука И. Лазаревић⁸² се опростио од њега у име Друштва Краљ Дечански овим речима: „... Ученици Светомирови и сад се сећају грађома им професора; сећају се занимљивих предавања његових, на која су долазили најуредније. Нико није хтео пропустити Светомиров час, јер је сваки хтео да чује реч Светомирову, да чује његов суд о којем знаменитом књижевнику великих и малих народа европских. Али Светомир није предавао Историју књижевности, није исказивао само своју оцену књижевних дела или своја књижевна рађа појединог књижевника, већ је у изводу, некад текстовно приказивао књижевна дела. Иза њих долазила је оцена књижевника.

Светомир Николајевић

Умео је Светомир своје ученике заинтересовати више него иједан други професор. Слободоуман, какав је био Светомир, он у своје предавање о каквом епическом песнику згодно убаци крајку – обично врло крајку – осуду некој политичкој акци конзервативне српске владе; већ се подсмехне каквом назор – државнику нашем. Најуреднији део школске омладине јунао је те речи Светомирове, одушевљавао се њиме, уледао се на њ.

Одушевљени највише, Светомир је задахивао своје ученике свом јошвином љубави према отаџбини, према своме народу. Он је веровао у ослобођење браће наше која су била под непријатељем. Припремао је духове за борбу која се имала повести с непријатељима нашег народа. Гошво нико осим он, нико као он, није умео прићи срцу својих ученика. И у тознијем животију он је љубављу предустрелио све ученике своје; они су с јуно јошвиовања прилазили своме грађома професору.

⁸² *Годишњица Николе Чујића*, Београд 1923, књига XXXV, 329-330. занимљиво је да је Лазаревић у тексту објављеном у овој годишњици представљен као пређашњи министар просвете и садашњи директор III а не IV београдске гимназије.

Велика школа (још њој Универзитет Београдски) имала је и раније – има сада, више него икада – стручних, вредних и савесних радника али још није нико прејшекао Свејомира, одушевљенога и узвишенога на књижевном јослу и умешнога на предавањима“....

Неке од њих је боље, а неке недовољно познавао. Појединце је изузетно ценио и поштовао. Зато је о неким аргументовано и афирмативно говорио, док је о другима казивао из куртоазије или на нечије инсистирање. Зато је у тим говорима било више општих места, пуно фраза, па и која празна флоскула.

Дугогодишњи посланик

*Проша Марко
Пејтровић*

Задојен слободарским традицијама још седамдесетих година XIX века, Лука Лазаревић ступа у редове напредне српске омладине. Касније, попут многих других, приступа Радикалној странци и постаје један од њених истакнутијих чланова, боље се за учвршћење праве уставности у земљи и остварење нужних услова за што бољу просвету. Још од 1880. године с великим бројем ондашњих исто тако виђених просветних радника чини дивну плејаду која се бори не само за увођење новог, бољег политичког курса у земљи, него и доноси нов дух и погледе на школу и просвету. Та група људи којој је припадао Лука Лазаревић представљала је снагу на коју се морало рачунати јер су давали тон многим активностима за дужи временски период не само напорима наше државне администрације на пољу просвете и школства већ и јавног живота уопште.

На жалост нема довољно писаних трагова о његовој политичкој активности, али ако је судити по дужностима које је обављао претпостављамо да је био веома активан и у странци. Нарочито је запажено његово залагање за поштовање људских права,

*Професор Ранко Петровић и
Правник и економ Владимир Влајко Тагић*

законитости и уставности а посебно стварање што повољнијих услова за ширење и даљи развој просвете.⁸³

Као члан Радикалне странке више пута се кандидовао на парламентарним изборима у Србији. Само у раздобљу од 1889 до 1898. године чак четири пута је биран за народног посланика у ваљевском крају. Поред тога зна се и да је током 1900. године био и краљев посланик, што показује да је уживао не само подршку народа већ и симпатије краљевског двора у време владе краља Александра Обреновића. Имајући све то у виду о њему се може говорити као дугогодишњем посланику.

На парламентарним изборима, одржаним 14. септембра 1890. године, радикали су у ваљевском крају остварили највећи успех. Заслужује да подсетимо да су тада постојале по две кандидатске листе – за посланике са општим својствима и посланике са посебним својствима. Том приликом у Ваљеву и околини гласало је 15.333 људи са правом гласа. Носилац радикалске листе за посланике са општим својствима био је Марко Петровић чувени прота из Бранковине. Пошто је она освојила 13.443 гласа то су за посланике изабрана сва четири њена кандидата а то су поред њега били: Тома Бојичић земљорадник из Гуњака код Осечине, Љуба Јоксимовић књижар из Обреновца и Илија Мојић економ из ваљевских Брезовица. Радикалску листу за посланике са по-

⁸³ *Гласник Јуџословенској професорској друштва*, Београд, септембар 1936, 75

себним својствима предводио је Ранко Петровић, професор у Београду, рођен у Брезовицама подно Повлена, а на њој се налазио и професор Лука И. Лазаревић, тада директор Ниже гимназије у Ваљеву. Како је та листа освојила чак 13.540 гласова то су и њима двојици припала оба предвиђена посланичка мандата⁸⁴. Тако је постао и квалификовани народни посланик за Ваљевски округ. Највише гласова за варош Ваљево (243) добио је правник, економ и политичар Владимир Влајко Тадић, чиме је изабран за народног посланика.

Приликом свог другог избора за народног посланика Лука Лазаревић је у локалном листу *Ваљевске новине* објавио једну, за ово време посебно занимљиву изјаву. У њој се поред осталог каже: *Нека ми се нико не обраћа молбом за њрејоруку да добије државну службу, да буде њремешѡен или унаѡређен. Мени је ово врло неѡријатѡан ѡсао и не иде ми за руком. Пријатѡеље своје молим да ме извине шѡо ово чиним.*⁸⁵ Уместо било каквог коментара не преостаје нам ништа друго него да са жаљењем констатујемо што таквих поштењачина и сада нема више.

И као народни посланик Лука Лазаревић је био веома активан на скоро свим пољима. Тако је на пример са колегама Љубомиром Ћирићем, Ранком Петровић и протом Марком Петровић припремио предлог Народној скупштини Краљевине Србије да се нашим познатим писцима Љубомиру П. Ненадовићу и Јовану Јовановићу Змају за изузетан допринос развоју земље посебно на књижевном пољу, поред стечене пензије, у знак *народној ѡризнања* додели доживотна годишња награда у износу од по 4.000 динара. Тај предлог су потписала 33 народна посланика, међу којима су били и Ваљевци: Владимир Влајко Ј. Тадић, Милош Марковић, Љуба Јоксимовић, Илија Ж. Мојић и Тома Бојичић и он је 13. фебруара 1892. године достављен Народној скупштини. По скупштинском пословнику предлог је одмах упућен Финансијском одбору који га је истог дана размотрио и препоручио Народној скупштини да га усвоји. На

⁸⁴ Мирослав Перишић: *Ваљево ѡрад у Србији крајем 19. века*, Ваљево, 1997, стр.193.

⁸⁵ Радован М. Драшковић: *Ваљево у ѡрошлосѡи*, Ваљево, 1987, стр.133. и 134.

свом 44 заседању Народна скупштина је једногласно усвојила тај предлог уз више похвала.⁸⁶

Остало је записано да је Лука Лазаревић бивао и секретар Народне скупштине Краљевине Србије. Први пут на ту значајну дужност изабран је за ванредно заседање Велике народне скупштине, од 1. октобра 1889. до 18. априла 1890. године, у Београду. Други пут ту дужност обављао је на редовном заседању Народне скупштине Србије које је одржано од 1. новембра 1890. до 31. марта 1891. године у Београду. Трећи пут на ванредном заседању од 1. јуна до 9. августа 1893. године такође у Београду и четврти пут на редовном заседању Народне скупштине Србије одржаном од 29. јуна до 12. јула 1897. године⁸⁷. Занимљиво је да је на свим тим заседањима председник Скупштине био чувени Никола Пашић а потпредседници Димитрије Катић и Павле Вуковић. Добро је познато да је у то време улогу секретара Народне скупштине обављало више лица а регистровано да је на неким од тих заседања Лука Лазаревић био и први секретар Народне скупштине Србије.

Члан Главног просветног савета Србије

Одличан као наставник, он је у свакодневном школском раду, поред солидног знања, испољавао и разне иновације, самоиницијативу, значајне организационе способности, сопствену доброту и широкогрудост. Тешко је било наћи још неког ко је тако озбиљно и одговорно обављао све поверене школске послове. Деловао је као човек који суверено влада и који увек зна који следећи покрет треба повући. Од њега се имало увек шта чути и научити!⁸⁸

Зато је и у сталешким организацијама и органима Лука Лазаревић био веома поштован и цењен. А зар је и могло бити другачије ако се зна шта је све претходно радио и какве је резултате остваривао. Био је један од оснивача и активнијих чланова

⁸⁶ Велибор Берко Савић и Љубисав Андрић: *Споменица о столећници Љубомира П. Ненадовића*, Ваљево 1995, 60-611.

⁸⁷ Боро Мајданац: *Народна скупштина Србије: од обичајне установе до савременог парламента*, Београд, 2004. године.

⁸⁸ Станојевић А: *Лука Лазаревић у Гласнику Југословенског професорског друштва*, Београд 1936, књ, 17, св. 1.

Професорског друштва Србије. Више пута биран је за делегата годишњих скупштина тог друштва, у његов управни одбор, па и за председника тог друштва. Од 1896. до 1898. године био је уредник часописа *Наставник*, који је издавало Професорско друштво Србије.

После извесног времена повлачио се са свих функција, да би пружио прилику млађима да даље стасавају и покажу шта могу. Неки нису лако прихватили ту његову одлуку пошто се од њега увек имало нешто ново чути и научити. Треба само остварити увид у извештаје са првих годишњих скупштина Професорског друштва или прелистати старе бројеве *Наставника* и прочитати његове чланке објављене у рубрикама: *Из дележнице једној разредној старешине*, *Наставник ван школе*, *Директорове делешке* и друго, па видети са којом је енергијом и љубављу он прилазио сваком послу. Лист се бавио бројним питањима везаним за наставу у средњим школама. Пратио рад професорске организације и доносио приказе нових књига и уџбеника

Као такав више пута биран је за и члана Главног просветног савета Србије, који је имао веома значајну улогу у креирању просветне политике код нас. Још 1891. године, као директор Ваљевске ниже гимназије, први пут је изабран за ванредног члана Главног просветног савета Србије. Изгледа да је на тој дужности остао само те школске године. Остало је записано да је за ванредног члана Главног просветног савета биран и 1902. године,⁸⁹ док је први пут за редовног члана овог органа биран 1894. године као управитељ Учитељске школе у Београду⁹⁰ и на тој дужности је остао до 1900. године.⁹¹ Током 1901. године је био и пословођа Главног просветног савета Србије.

За потребе Главног просветног савета Србије написао је већи број реферата, оцена и мишљења који су имали далекосежни значај и битно утицали на доношење појединих одлука и решења. Тако је на пример на 762. састанку Главног просветног саве-

⁸⁹ М(иле) Станић: *Лазаревић, Лука И.*, у *Српском биографском речнику*, Нови Сад, 2002, књ. 5, стр. 497.

⁹⁰ Љубомир Протић: *Главни просветни савети*, Београд, 1910. године

⁹¹ М(иле) Станић: *Лазаревић, Лука И.*, у *Српском биографском речнику*, Нови Сад 2002, књ. 5, стр. 497.

та Србије, одржаном 19. априла 1900. године, реферисао о свом виђењу књиге Marie Robert Holt, који је превео Ал. Стојановић, названу *Роман једној малише*. Књигу је оценио као занимљиву и васпитну за младе генерације, а правац добар. Указао је на постојање наше књиге истог назива и предложио да се у нашем преводу зове *Животи једнога радника*. Савет је прихватио да се књига може штампати и употребити као корисна лектира за ученике грађанских школа уз исправке реферата. Објављена је код нас под насловом *Историја једној младића* у издању фонда Дим. Николића Боде, а штампана у Државној штампарији Краљевине Србије. Вредно је поменути да је оригинал те књиге наградила Француска академија наука .

Лазаревић је са државним саветником Пером Ђорђевићем написао и реферат о рукопису Милана Шевића *Читанка за истрећи разред гимназије*. Рукопис је позитивно оцењен и савет је одлучио да се може употребити као привремени уџбеник пошто се изврше измене по примедбама реферата.⁹² Он је писао и приказ рукописа Ж. О. Дачића и Влад. Т. Спасојевића *Дејне у њородици и школи*, који представља читанку моралних поука.

Пажљиво је прочитао и књигу *Историјска њесмарица* Михаила Јовића (Дрлаче код Љубовије 1856 – Београд, 1935), познатог учитеља и писца који је неко време живео и радио и у Ваљеву, а чије је син Никола био дугогодишњи свештеник у Степању код Лајковца.⁹³ Пошто је констатовао да је то збирка од 28 народних и уметничких песама, одштампана на финој хартији и у лепој штампи нагласио је да је за три-четири године продата у десетак хиљада примерака. Истовремено констатује да су нам такве књиге потребне пре свега због моралног васпитања и неговања националних осећања. Затим наглашава да је Јовић у одабраним песмама отклањао неке архаизме и друге недостатке али да у томе није био доследан и да има још доста недостатака. После свестране и занимљиве анализе 11. маја 1892. године закључио је да књига није погодна да се поклања ђацима. На бази његовог

⁹² *Просветни гласник*, Београд, бр. 3, од марта 1901. године, стр. 342-343.

⁹³ Илија Мисаиловић и Милорад Радојчић: *Јовић, Михаило у Биографском речнику ваљевској краја*, Ваљево 1999/2000, књ. 2, стр. 166-167.

предлога Главни просветни савет је закључио да се она не може примити за откуп и употребити за поклон.⁹⁴

Са познатим педагогом Јованом Миодраговићем Лука Лазаревић је ишчитавао рукопис уџбеника *Причице из српске историје за IV разред* учитеља Арс. Пантића. После више занимљивих оцена о настави из Историје код нас они констатују да је Пантић вероватно пошао од закључка да су уџбеници тог предмета преопширни и сувопарни, па је покушао да направи сажетији. Међутим, у својој намери није успео па је припремио преглед најзначајнијих историјских збивања са пуно нејасноћа, без неких крупнијих грешака али са низом недостатка. Отуда су 11. маја 1898. године закључили да не могу да га предложи Главном просветном савету Србије да се он штампа о државном трошку и дистрибуира као уџбеник за основне школе.⁹⁵

Истовремено он је бивао и члан разних других просветних одбора и комисија. Од 1901. до 1903. године био је члан Сталне испитне комисије за полагање професорског испита. Био је члан више културних, просветних и хуманитарних организација.

Његови биографи тврде да је имао ретко погодну и врло пријатну нарав која је много доприносила његовом месту и угледу у јавности. Тих и одмерен он је своју јасну и одређену вољу спајао са изванредном предусретљивошћу која је широко освајала и стицала нове поштоваоце и пријатеље. Многе лепе особине, а пре свих љубазност и доброта биле су дубоко усађене у његову личност, па је и разумљиво што он није имао личних непријатеља, мада ни он није могао да избегне вртлог наших вечито бурних и тешких политичких прилика и страсти, који је и његов живот узбуркивао⁹⁶.

У обављању својих бројних послова присно је сарађивао са многима, а нарочито са нашим истакнутим професорима попут Петра П. Ђорђевића, Свете Стојковића, Стевана Ловчевића, Николе Петровића, Љубомира Стојановића, Ранка Петровића, Ђуре Милијашевића, Живана Живановића, Живојина Симића,

⁹⁴ Реферат о књизи *Историјска њесмарица* од Михаила Јовића, *Просветни преглед*, Београд XII/1892, 852-856.

⁹⁵ *Главном просветном савету*, Просветни гласник, Београд, VII/1898, 349-350.

⁹⁶ *Живот и рад*, Београд, књига XXIV, стр. 253.

Момчила Иванића, Ђ. Анђелковића и других. Била је то плејада људи која је више деценија давала основни тон не само напо- рима наше државне администрације на пољу просвете и школ- ства, већ и јавног живота уопште. Од њих су потицали многи предлози, иницијативе и сугестије где шта да се уради, како да се догради и побољша. Иако некад нису имали посебно значај- не друштвене функције увек су могли значајно помоћи да се по нека намера оствари или осујети.

Школски надзорник

Као угледни просветни радник и руководилац Лука Лазаре- вић је повремено био ангажован и као школски надзорник или министарски изасланик при полагању завршних испита. У тим улогама настојао је да увек има потпун увид у стање просвете и функционисање школских установа на свом подручју. При томе се стално трудио да што потпуније и боље сагледа стање и сачи- ни што објективнији извештај, како би и на тај начин дао свој допринос даљем унапређењу васпитно-образовног процеса.

По наредби министра просвете и црквених дела Лука Лазаре- вић је као директор великоградиштанске ниже гимназије школ- ске 1986/87. године обављао улогу школског надзорника у варо- ши Јагодини, беличком и левачком срезу округа јагодинског. За 26 дана прегледао је 15 школа и оценио 32 наставника. О свим прегледаним школама сачинио је посебне извештаје и прикупио тражене податке и 4. маја 1887. године доставио их министру просвете и црквених дела.

У заједничком извештају о том надзору који је објављен у *Про- свейном гласнику*⁹⁷ констатовао је евидентан напредак у скоро свим основним школама али и истакао низ примедби. Оцењу- јући наставу *Српској језика* констатује да се много већа пажња поклања граматици него читању и говорењу. За њега је забри- њавајуће да је мали број учитеља који исправља грешке учени- ка у говорењу. За *Рачун* тврди да се учи механички и да слабији

⁹⁷ *О школама у вароши Јагодини и срезовима беличком и левачком округу ја- годинској. Извештај школској надзорника*, Просветни гласник, Београд, св. XIX/1887, 714-719.

учитељи чак избегавају рад са разломцима. У већини случајева *Географија* се своди на минимум, а *Познавање друштва* учи напамет. Тешко је бити задовољно резултатима проучавања *Српске историје*, а *Словенски језик* се доживљава као непотребно наметнута обавеза. Код предмета који се баве проучавањем вештина стање је доста шаренолико. *Црњању* се поклања мало пажње. *Гимнастика* се своди на војно вежбање, мада има школа где су остварени изванредни резултати у *Лейом писању*, а да се углавном свуда може бити задовољно *Женским радом*.

Посебну пажњу посветио је васпитном раду који по његовом мишљењу није довољно заступљен. Такође, замера да се недовољно пажње поклања и хигијени, нарочито личној. Има доста примедби и на рад школских одбора који се ретко састају. Међу многим предлозима и сугестијама предложио је и да се укину продужне школе јер се оне и овако ретко одржавају. Посебно је занимљиво његово запажање да остварени резултати превасходно зависе од стручности и ангажованости учитеља, за које тврди да су разнолике школске спреме. Веома похвално се изражава о спремности младих просветних радника за удруживање.⁹⁸

У свом извештају из Ваљева, школски надзорник за Округ ваљевски Лука Лазаревић, директор ваљевске Гимназије, наглашава да се и у њему, као и већини места у Србији оскудевало у школском простору. Акција за грађење новог школског простора за основне школе започела је одобрењем Општине Ваљево 20. априла 1888. године да прода 79 плацева а добијени новац употреби *једино на њодизање нових зграда за основне школе*. Затим је уследила преписка Општина Ваљево – Министарство финансија – Министарства грађевине – Министарство просвете до 1896. године да се добију планови за изградњу две нове школске зграде. Како је настала одлука да се граде две школске зграде, пише и ово: *Реком Колубаром Ваљево је њоделено на њошво две једнаке њоловине. С десне стране је сшара варош, ушршана између реке и једној њовећеј дреи. На шом дреиу је варошко шродље, а већ је њошкољено кућама сшаро шурско шродље. И једна и друи сшрана вароши сшара се да шриволе себи шшво више канцеларија, државних начелсшав, ошшшшних ушрава, да би задовољили захшве обеју сшрана, решено је да се њо-*

⁹⁸ Исто.

дићу две зграде за основну школу, на обе сџране реке њо једна. Куљен је ѡрошле ѡдине у сџарој вароши и један ѡвелик ѡлац. Малена варош, као Ваљево, рекао бих да и нема ѡѡреде за две школске зграде. Као шѡ се може видеѡи из сџаѡисѡичких ѡѡаѡака, који се ѡишу уз извешѡаје, Ваљево даје ѡсве мален број ѡака: има одељења са 20-30 ученика, кад се начине две школске зграде, свака ће сџрана ѡражиѡи, без ѡбзира на број ученика да има све разреде и мушке и женске школе. А шѡ је најважније, земљѡише на којем се мисли ѡѡићи школа у сџарој вароши, нездраво је.⁹⁹ Као савестан и ѡдговоран човек не само да је ѡписао новостворену ситуацију већ је указао на нерационалност и могуће проблеме које ће таква ѡдлука произвести.

Седмог јуна 1890. године, као директор Ваљевске ниже гимназије, Лука Лазаревић је доставио министру просвете и црквених дела веома критичан извештај о стању у ваљевским школама. У том извештају, поред ѡсталог, пише и ѡво: *Докле се учѡишељи ѡруде да своме звању шѡ савесније ѡѡворе, ѡраѡе све новине у нашој књижевности и сџарају се да резулѡаѡе науке ѡримене у школи, сасѡају се и доѡварају о раду, ѡреѡресају ѡиѡања школске ѡрприоде, држе своја већа и зборове на којима држе ѡредавања и криѡички их ѡроѡрађају – доѡле се учѡишељице задовољавају са ѡно мало знања шѡ су изнеле из школе, дрину се како ће ѡриѡремѡи своје ѡаке за исѡиѡи, избеѡавају сваки сасѡанак на коме се води разѡвор о школи, не ѡримају ничији савеѡи изјављујући да ѡне знају колико им ѡреба. ѡне чине колеѡѡјум за се, у коме се не расѡрављају сѡручна ѡиѡања, ѡу се редовно ѡреѡресају дневне, локалне новости. Где који ѡуѡи, док се деца у учиѡницама заѡављају ѡевањем какве сокачке ѡесмице, у канцеларији ваљевских учѡишељица бацају се карѡе да се из ње ѡрочиѡа судбина ѡве или ѡне. Пред исѡиѡи се јури да се ѡсѡиѡне шѡ се нерадом у ѡоку ѡдине изѡубило и ѡнда има ѡсла и лењир и шѡаѡи, ѡрдња и ѡроклињање; ѡнда се човек може уверѡи у нежности женској срца.¹⁰⁰*

Ако сте неким случајем и помислили да је Лука Лазаревић имао нешто против радног ангажовања жена у просвети грд-

⁹⁹ Др Марија Исаиловић: *Основне школе у ваљевском крају 1804-1918*, Ваљево 1985, 293-294.

¹⁰⁰ Архив Србије, Фонд Министарства просвете, ф. XXXIV, р 190/1890.

но сте се преварили пошто он већ својим следећим реченицама то негира и потпуно вас разуверава. Од те неповољне опште критичке оцене већ је био изузео ваљевске учитељице Лепосаву Сретеновић и Чакајчеву. Тим поводом за њих наглашава да су добре у раду и озбиљне у понашању¹⁰¹. Оваквих и сличних извештаја има више. Сви они скупа показују колико је он пажње посвећивао школи и кадру који у њој ради. Као што се види он је избегавао да помиње и конкретна имена и презимена. Настојао је да буде објективан, да све назове правим именом и да сваког постави на место које му објективно припада.

КЊИЖЕВНА ДЕЛАТНОСТ

Природно интелигентан, високообразован, вредан и радан Лука Лазаревић био је велики љубитељ лепе писане речи. Поред тога што је доста читао веома млад, временом се и сам почео бавити списатељским радом. Био је човек од пера и волео је књижевност. Био је један од оних који су сматрали да књижевност, школска и дечија, не мало припомаже да се постављени циљеви постигну, умно и морално васпитање усаврши. Он не само да је заговарао већ је и практично деловао. Важио је за човека лака пера и брзо се афирмисао као особа која уме и не одбија да пише.

Захваљујући личним афинитетима, веома добром образовању, развијеним радним навикама и бројним потребама написао је и објавио велики број новинских, књижевних, педагошких и историографских текстова. Објављивао је: сећања, приповетке, приказе, чланке и расправе из педагогије, историје школства, националне историје, савременог јавног и културног живота али и школске уџбенике. Настојао је да своје радове заснива на провереним и поузданим чињеницама. Ради својих архивских истраживања доста је путовао и више пута боравио у Бечу, Трсту и још неким значајним местима. Чак је Милица Баковић написала да је *десетак година боравио у Бечу и Трсту ради архивских истраживања*.

¹⁰¹ Мирослав Перишић: *Ваљево град у Србији крајем 19. века*, Београд – Ваљево, 1998, 200 и 2001.

Плодан писац

Не само да је био човек од пера већ је и истински волео књижевност. Доста је читао дела домаћих и страних писаца, па се његово име повремено среће међу претплатницима на разне књиге, часописе и друге публикације. Писао је и објављивао приповетке, приказе, чланке и расправе из педагогије, школства и савременог јавног и културног живота.¹⁰² Поред својих стручних радова написао је велики број кратких портрета и сцена из предратног и ратног Београда, чије је високо друштво одлично познавао захваљујући свом положају у друштву и другом животу.

Своје радове објављивао је као посебне књиге али и као радове у следећим листовима, часописима, алманасима и другим публикацијама: *Просветном гласнику* (1891, 1892, 1900), *Наставнику*, *Одјеку* (1895), *Училишту* (1895-1897, 1890-1900, 1904, 1924-1930), *Бранковом колу* (1899), *Вишезу* Београд (1900), *Новој искри* (1903), *Веснику Српске цркве* (1909), *Новом живопису* (1924-1926), *Новом књижевном листу* (1935), *Самоуправи* (1925), *Брајству* (1926), *Споменици Николе П. Пашића 1845- 1925* (Београд 1926), *Времену* (1926), *Уштешту* (1899), *Гласнику Професорског друштва* (1926-1928), *Вољи* (1927), *Венцу* (1927-1928/ 1929), *Зависима* (1927-1928), *Правди* (1930, 1933), *Пашићу – илустрираном радикалском алманасу*, Београд (1924, 1925 и 1926), *Пожаревачком браташину* (1933), *Споменици Шабачке гимназије 1837-1937* (Шабац, 1937), *Слике из Посавиштанаве* (Владимирци, 1934).¹⁰³ и још неким.

Сарађивао је, између осталог, и у ваљевским гласилима: *Ваљевске новине* (1888), *Глас Ваљева* и *Наша нахија*. Посебно је вредан и занимљив серијал његових текстова, под насловом *Светла имена међу професорима*, које је објављивао у *Гласнику Професорског друштва* 1927. и 1928. године. У њему је публиковао биографије већег броја истакнутих просветних радника. Неке прилоге објављивао је и у различитим зборницима, изве-

¹⁰² Лука Лазаревић: *Белешке из окупираног Београда (1915-1918)*, Београд, 2010, 148.

¹⁰³ Лука Лазаревић: *Белешке из окупираног Београда (1915-1918)*, Београд, 2010, 148.

штајима и сличним публикацијама, као што су: *Сјоменица шабачке гимназије*, *Тринаести извештај о Заводу за образовање и васпитање ђуловне деце*, *Сјоменица Николе Пашића* и слично. Занимљиво је да своје чланке објављене у дневној штампи углавном није потписивао. Друге је најчешће потписивао са скраћеним потписом Лаз. Л. или псеудонимима Марко Бојић и Стари радикалац. Поред писања за наведене листове и часописе бавио се и уређивањем неких од њих. Од 1896. до 1897. године био је уредник *Наставника*, а 1900 и *Српских новина*.¹⁰⁴

Објавио је и следеће књиге: монографију *Краљевић Марко* (1885); *Фрамасони у просвети* (1885); *Сјоменик* – књига за децу: прва¹⁰⁵ и друга, (1897 и 1898): *Из првих дана овог века* (1899); уџбеник *Српска историја са сликама за IV разред основне школе*¹⁰⁶ (1900, 1901 и 1903); монографију *Узор-виџез њој Лука Лазаревић* (1900. и 1996); *Слике у речи* (1913); *Ми и деца* (1914); *Белешке из окупираног Београда* (1915-1918) (1919); *Из наше брани* (1922); *Приповетке*, прва, друга и трећа књига (1924, 1925 и 1926), монографија *Кнез Ранко Лазаревић* (1926); *Мали њоменик* (1933); *Мали њоменик – Додатак* (1936); и анегдотску књигу *Наши старији у причама I* (1936). Неке од његових књига доживеле су и по два издања.

Белешке из окупираног Београда (1915-1918)

Као што се могло видети овај плодни писац написао је више књига, од оних намењених деци, преко историјских уџбеника, до збирки приповедака. Њих је, као и стручне текстове из педагогије, приказе и чланке посвећене културном животу, редовно објављивао у часописима. Обимом невелика али врло значајна књига *Белешке из окупираног Београда*, објављена је 1919. године, али јој ни тада није посвећена дужна пажња. Зна се да су Срби непосредно по окончању Првог светског рата и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца већ оболели од опаког ви-

¹⁰⁴ М(иле) Станић: *Лазаревић, Лука И.*, у *Српском биографском речнику*, Нови Сад 2002, књ. 5, стр. 497.

¹⁰⁵ Са Димитријем К. Соколовићем познатим учитељем.

¹⁰⁶ Са Петром К. Шрепловићем.

Белешке из окупираног Београда

руса *братства и јединства* са онима који су против нас ратовали а неки од њих нас клали и чекали прилику да нашу нацију *докољу*. Отуда, са политичког становишта, није било пожељно да се много бавимо крвавом истином. Ипак, она је доживела два издања. Прво издање *Белешке из окупираног Београда (1915-1918)* приредио је Здравко Крстановић, а појавило се непосредно након Првог светског рата, у време када су сећања на страдања нашег народа још увек била свежа и болна. У њој износи сведочанства Београђана о бездушности и примитивизму аустроугарских завојевача. Друго издање истоветне књиге објављено је у Београду 2010. године. Намера аутора је била да са овим белешкама упозна оне који нису робовали у Београду с претрпљеним невољама, како би добили представу о мучном животу нашег народа.

Лука Лазаревић у уводу књиге *Белешке из окупираног Београда (1915-1918)*, поред осталог пише: *Ваљало би најисписти чийшаве ѿомове да се надроје сва зверсѿва немачка и маѿарска у окупираном Београду. Ми смо ѿод њима ѿаѿили као и наши ѿреци ѿод Турѿима, с ѿом разликом шѿо Турѿи знају за душу и бар ѿокаѿкад имају срѿца, а Немѿци и Маѿари немају ни срѿца ни душе.*

Затим додаје и ово: *Кад је неѿриѿаѿељска војска узела сву власѿ у своје руке ѿѿ. кад је Срѿѿија изѿудила слободу, и радикали, и самосѿиалѿци, и народњаѿци, и соѿѿијалисѿѿи, ујединише се. Сви Срѿѿи ѿосѿадоше једна класа – робље... Бивши минисѿѿѿри, ѿене-ралаи и ѿуковници, државни савеѿѿѿници, чиновници свију сѿѿѿрука, доѿаѿѿи ѿѿрѿовѿци, занайѿѿѿије и радници, жене, девојке и деца – сви смо сведени у једну класу, сви смо ѿоѿѿѿуно бесѿравна биѿа. Поред*

осталог он је записао и податак да је улазак Румуније у рат одвео у ропство више од сто хиљада људи.¹⁰⁷

Нису Немци односили, то јест пљачкали и крали само књиге. По писању Луке Лазаревића: *Двор, државна надлежиња, новчане заводе, министарске и официрске куће – то су ојљачкали првих дана. Затим се прешло на највеће радње, на велике куће. Плен су делили међу собом. Нешто смењали у своје маџацине, а остало шиљали у Маџарску и Аустрију, као рајне трофеје. Лазаревић затим бележи да је из Београда као рајни трофеј однео три стотине клавира, да су и њих ојљачке које нису музикалне њонеле клавир као дар својим сестрама и рођакама.*

Према тврдњи Луке Лазаревића, на основу тадашњег изгледа града могао се добити појам о сеоби народа. Све врсте превозних средстава, укључујући и трамваје, коришћене су за транспорт заплених ствари: робе из дућана, канцеларијског и кућног намештаја, клавира, ћилима, огледала, као и свог другог покућства, па чак и ноћних лонаца. Од гужви које су се због тога стварале, улице су биле непроходне, док се тротоарима једва пролазило. Званичне пленидбе једнако су пратиле и приватне, а у њима су учествовале све категорије освајача, па и представници највиших власти. Само је гувернеру фон Ремену, наводно, требало 5 железничких вагона како би сместио свој нови иметак. После одласка аустроугарске окупацијске управе (до средине октобра), пљачкаше су наставиле немачке трупе, које су се са Солунског фронта повлачиле преко Београда. Војска у транзиту пленила је све оно што је заостало иза Аустроугара, а о безобзирном карактеру њене отимачине говори и податак да је од становништва наплаћивано осветљење и порез за наредну, 1919. годину. Непосредно пред свој дефинитиван одлазак, немачке јединице дигле су у ваздух железничке комуникације у граду и мост на Сави, онеспособиле водовод и електричну централу, и још једном похарале све радње од Славије до Теразија. Београд је ослобођен 1. новембра 1918. године, а тиме је, истовремено, окончано и свако даље његово материјално уништавање у Првом светском рату.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Лука Лазаревић: *Белешке из окупираног Београда (1915-1918)*, Београд, 1919, 41.

¹⁰⁸ Исто.

Мали ѿоменик и Додаѿшак

Књиге Луке Лазаревића *Мали ѿоменик* (1933) и *Мали ѿоменик – Додаѿшак* (1936) садрже кратке биографије многих виђених људи и јавних раденика предратне Србије написане су језиком одличног стила. Објашњавајући циљ свог писања у предговору књиге је написао: *Рећи млађима шѿа су радили и какви су били они који су извели народно уједињење: ѿо је била ѿежња ѿисца ових слика.*

Мали ѿоменик садржи 223 кратке биографије личности из новије прошлости написане одличним стилем и ретким приповедачким даром, баш као да су насликане уметничком кичицом. У њој су људи из свих крајева уже Србије са којим је Лазаревић у контакту и познанству био. Међу њима има и више личности из нашег Ваљева и његове околине. Књига има 385 страна, а штампана је на квалитетној хартији и у добром повезу.

Биографије Ваљеваца објављене у овој књизи публиковане су у серијалу прилога *Из живоѿа сѿаријих Ваљеваца* који су објављени у листу *Глас Ваљева*. Најпре је објављен прилог о Љубомиру Љуби Ненадовићу штампан у 40-том броју за 1930. годину, а последњи о Костадину Мартиновићу у броју 46 за 1931. годину. У међувремену објављени су прилози о: Михаилу Гребеничанину, Добри Гавриловићу, Манојлу Пањевићу, др Светозару Атанасијевићу, Радојици Жујовићу, Пери Томићу, Ранку Гођевцу, Пери Драговићу, Лази Б. Лазаревићу, Јанку Бабићу, Илији Ранковићу, Милошу Глишићу, Миладину Љубичићу, Јеврему Јадранину, др Ђоки Видаковићу, Влајку Тадићу, Живку Тадићу Милану П. Зарићу, Јовиши Ђурићу, Јовану Молнару и Марку Антоновићу.

Поред својих стручних радова, дао је једну лепу и веома корисну монографију *Узор – виѿез ѿој Лука Лазаревић* о свом славном претку Поп-Луки Лазаревићу, а затим и читав низ краћих историјских приповедака, већином са мотивима из доба устанака и његовог родног краја. Такође, написао је велики број кратких портрета и сцена из предратног Београда.¹⁰⁹

Без обзира на време и услове у којима је настала, већина његових објављених радова представља значајан допринос нашој

¹⁰⁹ Лука Лазаревић, *Живоѿ и рад, септембар 1936*, књ. 24, стр. 156

културној историји. Неки од њих намењени су омладини која је била посебан предмет његове пажње и љубави. Отуда се у његовим *Пријовейќама* и *Поменику* и сада могу наћи леви примери његовог доброг поступања са омладином и коректног односа према васпитању и образовању.

ПРИВАТНИ ЖИВОТ

Уз помоћ доступних матичних књига установили смо да се Лука Лазаревић 1882. године оженио Живаном дев. Стефановић (1859-1931), кћерком Ђорђа и Насте. Познато је да је Живана имала два брата Владимира и Светозара Стефановића, али о њима немамо других података.

Живана и Лука имали су троје деце. Кћи Дивна рођена је 1887. године у Ваљеву. Син Миодраг такође је рођен у Ваљеву 5. октобра 1889. године. О њиховој најмлађој кћери Звезданки немамо других сазнања..

Миодраг је после основне школе и гимназије завршио студије на правном факултету 1913. године. Након уписа на студије права радио је од средине 1909. године у државној служби. По стицању дипломе Савет Правног факултета изабрао га је на конкурс као државног питомца за наставак студија из области привредног права у Хајделбергу.

Студије је прекинуо 1914. и као ђак поднаредник упућен је у Моравску дивизију. Повлачио се са Штабом дивизије преко Албаније. Током 1916. године унапређен је у чин резервног пешадијског поручника и радио је у Министарству војном на Крфу. По потреби марта 1918. године пребачен је за писара у Министарству унутрашњих дела на Крфу. Од септембра 1918. до марта 1919. године био је секретар Председника Министарског савета.

По повратку у домовину био је у Министарству иностраних дела до половине 1920. године, а потом отишао на дужност у Париз. Наредних година радио је у дипломатским представништвима у Варшави и Риму. По повратку, крајем 1925. године, радио је разне послове у Министарству а почетком 1927. постао је шеф једног одељења. Када је почетком 1929. године краљ Александар Карађорђевић увео лични режим упућен је за саветника

посланства у Прагу. Од пролећа 1931. био је у генералном конзулату у Ријеци, током 1934. био је отправник послова у Паризу и 1935. године генерални конзул у Марсељу. За посланика у Атини постављен је у лето 1935. а у лето 1937. године премештен за посланика у Бриселу.¹¹⁰

Према подацима из других извора¹¹¹ бивао је и секретар наших посланстава у Вашингтону, Паризу, Варшави и Риму, секретар Министарства спољних послова Краљевине Југославије, генерални конзул у више места итд. У време избијања Другог светског рата био је спречен да обавља послове посланика па је 1940. године враћен у Министарство иностраних послова, а после Априлског рата 1941. године је пензионисан. После Другог светског рата призната му је пензија.

Умро је 27. фебруара 1974. године у Београду. Сахрањен је у Опатији. Носилац је Албанске споменице, Ордена светог Саве I реда, Легије части, малтешког Ордена витеза, ватиканског одликовања Светог Силвестера III реда, Ордена Френикса I реда, Светог Спаситеља V реда, Полонија реститута III реда, Италијанске круне III реда и др.¹¹²

У браку са др Винком Енцом Крстуловић (1898- 1981), пореклом са Брача, лекаром-педијатром имао је троје деце.

Син Мирко Лазаревић (1928-1993), правник који је након Другог светског рата остао у емиграцији, оженио се грофицом Kristinom Lozuet de Bokor – Креки (Lozouet de Beaucorps – Crequy) кћерком грофа Žofroa de Bokor – Креки (1908 – 1986) (Geoffroy de Beaucorps-Créquy), рођеном 1941. године има два сина Ивана (рођ. 1966) и Петра (рођ. 1968 . године). Пошто је Кристинин отац гроф Žofroa de Bokor – Креки био последњи мушки наследник ове породице, према обичајним правилима, потомци најстарије, а у овом случају, и једине кћерке наслеђују породично име и имовину, прихватиши да свом презимену додају и мајчино презиме. Тако да би се сачувало историјско презиме, синови

¹¹⁰ Душан Петровић: *Лазаревић, Миодраг Л., у Српском биографском речнику*, Нови Сад 2011, 5, 505.

¹¹¹ *Дипломатско-конзуларни годишњак*, Београд, 1931, стр. 88 и 89.

¹¹² Душан Петровић: *Лазаревић, Миодраг Л., у Српском биографском речнику*, Нови Сад 2011, 5, 505

Мирка и Кристине Лазаревић имају презиме Лазаревић – Lozuet de Bokor-Kreki. Захваљујући томе у власништву породице, односно Kristine Lazarević Lozuet de Bokor-Kreki у Француској је замак Шамбоно.

Миодрагова кћерка Јасна Лазаревић (1933-2008) била је удата у Тексасу (USA). Из тог брака има кћерку Кристину Берг и сина Ерика Берга.

О другој Миодраговој кћерци Марији нисмо могли ништа да сазнамо, па претпостављамо да је била кратког века.

Непосредно пред смрт породица Луке И. Лазаревића становала је двоспратној кући у Београду, у улици Косанчића венац број 15. Она се наводно и сада налази у власништву потомака који живе у Француској.

Последњи дани

Измучен болешћу и опхрван годинама прешао је у вечност 19. јула 1936. године у Београду. Преминуо је у осамдесетој години живота, у дубокој старости. Стоички подносећи разне неприлике у друштву прешао је дуг животни пут, обележен стваралачким и корисним друштвеним радом. Био је пример неуморног радника на васпитању омладине, на просвећивању народа и на одржавању књижевности,

Целом својом личношћу, животом и радом представљао је једно наше доба, пуно идеализма, оптимизма и енергије, чији су нас последњи представници напуштали, остављајући нам у души једну нарочиту и дубоку носталгију, којој садашње националне и политичке околности дају једну тешку и мрачну црту.

Ко га је упознао, никад неће заборавити отмену појаву тога господина, тихог и ведрога у исти мах насмејаног и духовитог, из чије су личности истовремено зрачиле животна снага и благост. И баш том својом старачком животношћу и добротом, он је био као инкарнација исконских словенских врлина и стремљења.¹¹³ Био је и остао велика фигура нашег јавног, нарочито просветног живота.

¹¹³ К(аралић), П(редраг): *Лука Лазаревић, у часопису Живој и рад*, Београд, септембар 1936, књ 24, стр. 156

Вест о његовој смрти потресла је његове најближе сроднике, колеге, пријатеље и сараднике. Поводом његове смрти пригодни некролози објављени су у часописима и листовима: *Живой и рад*, *Гласник Професорској друштва*, *Брајсџиво*, *Време*, *Правда* и још неким. Познати београдски дневник *Полиџика*, у свом броју од 21. јула 1936. године, објавио је кратку вест о његовој сахрани.¹¹⁴

Сахрањен је у присуству најближе родбине, бројних колега, бивших ученика, суседа, других познаника и пријатеља. Према писању тадашње штампе том приликом од њега су се опростили: инспектор Министарства просвете у пензији Аца Станојевић, у име Југословенског професорског друштва и као лични пријатељ; професор и директор гимназије у пензији Милан Костић говорио је о Луки Лазаревићу као његовом професору и политичару, инспектор Душан Андријашевић испред Министарства просвете казивао је о његовом доприносу развоју и унапређењу просвете у Србији и други.

Summary

Although he was born in a traditionally military family, Luka Lazarevic was a village boy, but developed high class due to his personal qualities. A man of great intellectual and moral values, with highly developed work habits and gifted for initiative and organization, he became a strong and versatile man, predestined for great deeds and high positions. His uniquely favourable and pleasant character also greatly contributed to the rise of his social status and reputation. Quiet and steady, he combined his will with exceptional generosity which helped him get new friends and supporters quickly.

He was charming with his knowledge, behaviour and practical work. He demonstrated every day in the best manner possible what a good high school teacher and an instructor of the young generation should be. That couldn't get unnoticed, so he was assigned the most responsible duties in education and politics. He performed every assigned task the best he could and earned many recognitions.

Because of everything he did, it is hard to forget that classy old gentleman, always smiling and humorous. He always radiated great life energy and graciousness. That goodness and that energy in his old age made him seem like an incarnation of the primal Slavic virtues and aspirations. There is no doubt that he indebted us a lot with his life and works and we need to do all it takes not to forget him.

¹¹⁴ Милорад Радојчић: *Лука Лазаревић – њредводник новој џаласа џросветних радника*, "Напред", Ваљево, бр. 2441, од 3. новембра 1995. године, стр. 8.

ПРИЛОЗИ

КРЕТАЊЕ У СЛУЖБИ

- Гимназија у Пожаревцу, предавач 1880
Гимназија у Великом Градишту, професор 1881–1882
Гимназија у Пожаревцу, директор 1882–1884
Гимназија у Великом Градишту, привремени директор Ниже гимназије 1884–1886
Гимназија (Нижа) у Ваљеву, професор и директор 1886–1891
Прва мушка гимназија у Београду, професор 1891–1892
Гимназија (Нижа) у Ваљеву, професор 1892
Учитељска школа у Београду, управитељ и професор 1893
Прва пензија 1894–1895
Прва мушка гимназија у Београду, професор 1896–1899
Управник Завода и директор Школе за глувонему децу 1899–1902
Референт за основну наставу у Министарству просвете и уредник Српских новина 1900
Директор Прве мушке гимназије у Београду 1901–1902
Министар просвете 1902–1903
Министар у пензији 1903–1912 (друга пензија)
Директор Српске гимназије и учитељске школе у Скопљу 1906–1909
Директор и професор Приватне ниже гимназије у Свилајнцу 1909–1912
Директор Прве мушке гимназије у Крагујевцу 1913–1919
Трећа пензија 1919–1920
Директор Четврте мушке гимназије у Београду 1920–1924
Четврта (коначна) пензија од 1924.

БИБЛИОГРАФИЈА ЛУКЕ И. ЛАЗАРЕВИЋА¹¹⁵

1. Поседна издања

Краљевић Марко. Историјска расправица. – Пожаревац (Издање аутора). Штампано у филијали Задруге штампарских радника, 1885; стр. 22; 19 см.

¹¹⁵ За овај прилог коришћен је пре свега текст Добрила Аранитовића Био-библиографија Луке И. Лазаревића, али и подаци Јована Племића и Милорада Радојчића.

*Потписано: Лаз.(Лука И. Лазаревић)

Фрамасони у просвети. (Прештампано из Одјека). – Београд, Штампарија Радикалне странке Београд, 1885, стр. 54,16.

Публикација против министра просвете Андре Ђорђевића.

Споменак: књига за децу. Прва кита. Прибрали Л(ука) Лазаревић (и) Д(имитрије) Ј. Соколовић. – Београд. (Издање приређивача). Штампала Парна радикална штампарија Београд, 1897, стр. 103; 19.

*Садржај: Књизи. – Бог да прости доброга чичу. – Рис. – Ђачка песма. – Џон Мезон. – Како је њему по вољи. – Љубим те, роде. Како је у Аустралији. – Уцена. – Српској деци. – Кокајинско дрво. – Са болесничке постеље. – Паун. – Свој кров. – Задовољно пастирче. – Пријатељство међу животињама. – Лисица и петао. Рођена без руку. – Мали јунак. – Бојна песма. – Загонетке. – Шала. Отварајте прозоре. – Отровни колачи. – Разум у животиња.

Споменак: књига за децу. Друга кита. Прибрали Л(ука) Лазаревић (и) Д(имитрије) Ј. Соколовић. – Београд. (Издање приређивача). Штампала *Електирична штампарија и књиговезница Павловића и Стојановића* Београд, 1898, стр. 80, 19.

*Садржај: Труди се, песма од Љуб(омира) П. Ненадовића. – Рђав друг, приповетка. – Домовини, песме Свет(озара) Ђоровића. – Излет у подрињски округ. – Ђачка песма, Ал(ексе) Шантића. – Видра. – Племенито срце, приповетка. – Птице на прозору, песма Змај Јована Јовановића. – Канаринка. – Оборкнез Ранко Лазаревић. – Српчету, песма Ст(евана) Бешевића. – Бранковина. – Спасен, приповетка. – Шта је Србин? песма Ст(евана) Бешевића. Друштво Краљ Дечански. – Загонетке. – Један рачунски задатак.

Из првих дана овога века: историјска црпа. Одштампано из „Бранкова кола“ 1899. – У Срем(ским) Карловцима, штампала *Српска манасијрска штампарија*, 1899; стр. 34, 19.

*Потписано: Мирко Бајић.

Српска историја са сликама за IV разред основне школе. – По новом програму удесили Л(ука) Лазаревић и П(етар) К. Шрепловић. – Београд. Издање Књижаре В. Валожића, Штампарија Светозара Николића Београд, 1900; стр.78 са сл.; 8.

Узор – виџез ѿой Лука Лазаревић. (Одштампано из *Виџеза*). Београд, Штампарска радионица Војног министарства Београд, 1900, стр. 31; 8.

Срѣска истѿорија са сликама за IV разред основне школе. – По новом програму удесили Л(ука) Лазаревић и П(етар) К. Шрепловић. Друго издање. – Београд, Накладом Књижаре Велимира Валожића, штампано у Штампарии *Просветѿе* Београд, 1901; стр. 78 са сл. 8

Срѣска истѿорија са сликама за IV разред основне школе. – По новом програму удесили Л(ука) Лазаревић и П(етар) К. Шрепловић. Треће издање – Београд, Издање књижаре Велимира Валожића, штампано у Штампарии *Просветѿе* Београд, 1903, стр. 78 са сл. 8

Слике у речи. – Београд, (Издање аутора) штампала штампарии С. Хоровица Београд, 1913; стр. 128+(1); 19.

*Где је шта: Свој кров. – Жива реч. – У праскзорје. – За другога. – Туђа кост. – Такве сам ја талије. – А, ти ли си то, сине?

Потписано: Мирко Бајић.

Ми и деца. – Београд, (Издање аутора), штампала штампарии Ја Симеон Мироточиви Београд, 1914; стр. 43; 218.

*Јавно предавање одржано на Цвети 1914. године у Крагујевцу. Потписано Л. Лазаревић.

Белешке из окуѿираноѿ Беоѿрага (1915-1918), Београд, Издање аутора а штампала Штампарии *Мироточиви*, 1919, стр. 156, 20.

Из наше градине. – Београд, Издање аутора а штампала Штампарии *Мироточиви* Београд, 1921, стр. 142+(1);18

*Где је шта: На Побусани понедељак. – Сусрет. – Његова посла. – Истинска помоћ. – У праскзорје. – Чича Срећко. – Из старе школе. – Горак хлеб. – Жива реч. – Без ујма. – Кмет Крсман.

Потписано Мирко Бајић

Приѿовейке I. – Београд, (Издање аутора), Штампала штампарии *Јуѿославија* Београд, 1924; стр. 126+(2), 19.

*Где је шта: С оног света. – дуг. – Тежак посао. – У одбрани. – Сан. – Доцкан! – Вуче је крв. – Ко је јунак? – Само истину! – Учите Француски! – На раздоју.

Потписано: Л. Лазаревић.

Приѿовейке II. – Београд, (Издање аутора), Штампала штампарии *Мироточиви* Београд, 1925; стр. 124+(1);18

*Где је шта: Лед и ватра. – На забави. – Стари депутарац. – Остављена. – Нема му суда. – Дивљака. – Јединствена девојка.

Потписано: Л. Лазаревић.

Кнез Ранко Лазаревић. – Београд, Графички институт *Народна мисао* А.Д. Београд, 1926; стр.16; 8

Друштво св. Саве, књ. 33.

Посебан отисак из *Брајсџива*, књ. XX

Потписано Л. Лазаревић

Пријовейке III. – Београд, (Издање аутора), Штампала штампарија *Миројочиви* Београд, 1926; стр. 122+(1); 19.

*Садржај: Уљез. – Приморци. – Двоножац. – Гујина женидба. – Књижевне саоре. – На стрику Крста. – Народна пресуда. – У новим приликама.

Потписано: Л. Лазаревић.

Мали ѿоменик. – Београд, (Издање аутора), Штампала штампарија „*Планетиа*“, (1933), стр. 386; 20

*Садржај: Агатоновић Радослав. – Алимпић Душан. – Андоновић Јеврем. – Анђелковић Ђока. – Антоновић Сава. – Аранђеловић Сотир. – Аршинов Паја. – Атанасијевић Светозар. – Бабић П. Станојло. – Бакић Војислав. – Балатински Димитрије. – Барјактаревић Милоје, прота. – Белимарковић Јован, генерал. – Богићевић Анта, генерал. – Богићевић Милан. – Борисављевић Н. Коста. – Борисављевић Коста. – Борисављевић Пера, пуковник. – Бошковић Стојан. – Бранковић Георгије, патријарх. – Валтровић Михаило. – Васић В. Милан. – Велимировић Пера. – Веселиновић Јанко. – Веселиновић Милојко. – Веселиновић Стева. – Вићентије, митрополит. – Вујић Миша. – Вујковић Митар. – Вуковић Гавро, војвода. – Вуковић Паја. – Вуловић Светислав. – Вучетић Илија. – Вучетић Михаило – Хаџи, прота. – Гавриловић Андра. – Гарашанин Милутин. – Гершић Гига. – Главинић Ђ. Димитрије. – Глишић Ђ. милован. – Глушћевић Окица. – Гођевац Ранко. – Грујић Сава, генерал. – Дамњановић Алекса, пуковник. – Дамњановић Јоца. – Динић Димитрије. – Динбић Јован. – Даничић Ђура. – Денковић Ђорђе. – Димитрије, патријарх. – Димитријевић Лаза. – Докић Ђ. Лаза. – Драговић Пера. – Дусл Јосиф. – Дучић Нићифор, архимандрит., Душманић М. Илија. – Ђаја Јован. – Ђорђевић Кр. Мика. – Ђурић Милан, про-

та. – Ђуровић Митар. – Жујовић Младен. – Жујовић М. Миленко. – Зебић Владимир. – Зечевић Јован, проза. – Ивковић Ивко. – Илић С. Драгољуб. – Илић Ј. Драгутин. – Илић Лаза. – Иноксистије, митрополит. – Јакшић Владимир., Јанић Голуб. – Јевтић Ј. Стева. – Јовановић С. Алекса. – Јовановић Јован –Змај. – Јовановић Јован – Јошка. – Јовановић Ж. Јоца. – Јовановић Љуба – Јоксимовић Љуба. – Карић Владимир. – Катић Димитрије. – Кирило, архимандрит. – Кнежевић Коле. – Кнежевић Урош. – Ковачевић Љуба. – Коловић Илија. – Копше Фрања. – Костић Сима. – Костић Тадија, прота. – Крстић Никола. – Крстић Павле, поп. – Крупежевић Никола, прота. – Кујунџић Милан. – Куртовић П. Милосав. – Казаревић Драгомир. – Лазаревић Ивањ. – Лазаревић М. Петар. – Леви Исак. – Леко Марко. – Ловчевић Стева. – Лукић Мита. – Луковић Љубица. – Љешчински Михаило. – Љотић Влада. – Љочић Драга. – Љубичић Андра, поп. – Максимовић Пера. – Максимовић Стева. – Маринковић Димитрије. – Маринковић Р. Милован. – Маринковић Павле. – Марковић Јеврем. – Марковић Милош. – Марковић Михаило. – Марковић Никола. – Матић Ђока. – Медаковић Милорад. – Мијаиловић К. Паја. – Миладиновић Жарко. – Миладиновић Љуба. – Миладовић Божа. – Миленковић Рака. – Миленковић Ј. таса.,- Милетић Раша. – Миленковић Стева., – Милићевић Ђ. Милан. – Милићевић Стева. – Миловановић Аврам, прота. – Миловановић Ђ. Милован,- Миловук Катарина. – Милојевић Милош С. – Милојковић Радивоје. – Милосављевић Светозар. – Милошевић Новак, прота. – Миљковић Стева. – Михаиловић Милан. – Мишковић Груја, пуковник. – Мишковић Јован, генерал. – Мокрењац Стева. – Ненадовић П. Љубомир. – Нестор, владика. – Несторовић Сима. – Нешић Љуба. – Нешић Ј. Стеван. – Никанор, владика. – Николајевић Александар. – Николајевић Светомир. – Николић Андра. – Николић Младен, пуковник. – Нићифор, митрополит. – Новаковић Драгутин. – Новаковић Ђока. – Новаковић Стојан. – Павловић Драгољуб. – Павловић Ивањ,- Пајић Марко. – Пантић Коста, пуковник. – Пачу Лаза. – Пашић П. Никола. – Пашин Ж. Срета. – Перовић Милош. – Петровић Јоца, генерал. – Петровић Марко, прота. – Петровић Мита. – Петровић Ј. Никола. – Петровић Петар. – Петровић Ранко. – Петронијевић Ми-

лан. – Пјешчић Сава, прота. – Поповић Алекса. – Поповић Јован – Липовац, генерал. – Поповић С. Риста, – Поповић Д. Стева. – Поповић Р. Стева. – Поповић Крстов Томо. – Прапорчетовић Јоца, генерал. – Протић Јанко, прота. – Протић с. Коста, генерал. – Протић М. Љуба. – Протић Стојан. – Раденковић Будимир. – Радовић Димитрије. – Ранковић п. Светолик. – Самуровић Павле. – Скерлић Јован. – Смиљанић Манојло. – Солић Милован. – Спасић Никола. – Сремац Стеван. – Софрић Павле. – Стаменковић Драгутин. – Станковић Тодор. – Станојевић Михаило. – Стефановић Данило. – Стефановић Никола. – Стојиљковић Драгољуб. – Стојковић Ј. Срета. – Тадић Ј. Влајко. – Таушановић Коста. – Таушановић К. Ваја. – Теодосије, митрополит. – Тодоровић пера. – Тодоровић Борко. – Томановић Лазо. – Томић Илија. – Топузовић Милан. – Трифковић Марко. – Трифуновић Никола, прота. – Трипковић Макса. – Туцаковић Тодор. – Ћирковић Димитрије. – Ћурчић п. Стеван. – Урошевић Сава. – Фалаџић Сулејман, хоџа. – Фирмалијан, митрополит. – Хаџић Светозар, пуковник, – Христић Никола. – Цвијић Јован. – Чумић Аћим. – Шапчанин П. Милорад.

*Биографске белешке о личностима значајним за историју и културу српског народа као наставак *Поменика* Милана Ђ. Милићевића.

Потписано: Л. Лазаревић.

Мали ѿменик. (Догађајак). – Београд, (Издање аутора), Штампала штампарија *Скерлић* Београд, 1936, стр. 64 +(39; 20.

*Потписано: Л. Лазаревић

Наши старији у причама I - Београд, (Штампала штампарија Зора, Београд), 1936; стр.114, 20.

*Садржај: I.: Некад је тако било. – Никола Пашић о Македонији. – Лаза Пачу о краљу Милану. – Радивоје министар у савезној влади. – Покривају дефицит. – Чика Љуба у Немачкој. – Миша Вујић у посланичком клубу. – Дим(итрије) Маринковић у просвети. – Гарашанин о буџету. – Протекционаш. – Чика – Љубина критика. – Радивој Милојковић и његов повереник. – Милутин Гарашанин. – Лаза Пачу не прима поклоне. – Помиловање. – Целокупна дела Љуб(омира) П. Ненадовића. – Наследна особина. – Стојан Протић и дипломата. – Ђорђе Денковић. – Бржи језик од

памети. – За породицу стрељанога. – „Паке Тире“. – На претње договор. – Чика – Љубина здравица. – Неуморни ловац. – Желео би српски орден. – Неочекивана помоћ. – Да буде друкчији. – Дивљи Рад(е) Пашић као судија. Чика – љуба и Молнар. – Пред Тимочку дуну. – Часна реч. – На казан“ – Чика – Љуба и ватрена кола. – Писац „Немање“. – „Не сме се то рећи“. – Узајима, а не враћа. – Покушава да се поправи. Руска војна администрација. – II: Мито, или дар – не прима се ниједно. – Ватрено оружје. – Мило за драго. – Оста Чика Љуба без доктората. – Без пасоша ни из села у село. – Изгубио ранг. – Саслушати али не послушати. – да купи школско сведочанство. – Новаковићева синтакса. – Помози у невољи. – Мудар посредник. – Искушавају га. – Стево Д. Поповић. – Набавка топова. – Увек једнак. – Где је река Дон?. – Претекао их. – Пред Н(овим) Пазаром. – ревизор и учитељ. – Поверљив акт. – Спор предузимач. – Архијерејска дарезљивост. – Да подмити владику. – За равноправност жена. – „Моја њива неће бити веча“. – Редак предузимач. – Подлац. – Ђура Даничић и студент. – III: Вечити опозиционар. – Оде ливада! – Стари учитељ. – Много деце. – Извукао за другога. – Гига Гершић и судија. – Реверс на добројутро. – Неуместан захтев. – Лазо Томановић о Пашићу. – Гигин сестрић К(оста) Таушановић и поштар. – Генерал Милован Павловић. – Кнез Милан у Народној скупштини. – Белимарковићев јатаганџија. – др Илија Коловић. – Васа Пелагић. – Пред споменицима на Калемегдану. – За целибат. – Миласи Михаиловић. – Илија Вучетић. – Немци за време рата. – Димитрије Катић, председник Народне скупштине. – „Ум за морем...“ – Михаило Банић. – Хајка на Пашића. – Пресуда одмах извршена. – „Испод Градовића“. – Плати, па да лажем. – „Дај јаке јемце!“. Раша Нинић. – Нашао кондиције. – Ђура Даничић о женама. У посланичком клубу напредњачком.

Узор-витез поп Лука Лазаревић. (фототипско издање). Приредио (и „Белешку о писцу“ (32) написао Д(обрило) А(ранитовић). – Шабац, Народна библиотека „Жика Поповић“, 1996, стр. 31+1;8

Библиотека: Фототипска издања. књ. 2.

Белешке из окупираној Београда (1915-1918) (Фототипско Београд изд. према изд. из 1919. приредио Здравко Крстановић. – Београд: Јасен, 2010)

2. Чланци и прилози у периодичним публикацијама

Извештај Ниже гимназије у Великом Градишту – *Просветни гласник*,

XIV/1886, 521-525.

Извештај директора ваљевске ниже гимназије – *Просветни гласник*,

XIV/1886, 497-498 ? (597-598)

О школама у вароши Јагодини и срезовима беличком и левачком округа јагодинскога. Извештај школског надзорника – *Просветни гласник*, XIX/1887, 714-719.

Женске школе у Аустрији – *Просветни гласник*, 1/1892, 66-69; 2/182, 150-153. и 3/1892, 228-235

Реферат о књизи: *Историјска јесмарица*, од Михаила Јовића – *Просветни гласник* 12/1892, 852-856.

С ревизором у школи. – *Учињел*, 14/1894-95, 191.

Ручни рад у енглеским школама. – *Учињел*, 14/1894-95, 495.

У основној школи у Лондону. (Превод с француског) – *Учињел*, 14/1894-95, 156.

Педагошки конгреси, – *Учињел*, 14/1894-95, 542.

Учитељ и учитељице у Немачкој. – *Учињел*, 15/1895-6, 922.

Шта смета основној настави. – *Учињел*, 16/1896-7, 353.

Друштво „Учитељски дом“ у Бечу. – *Учињел*, 16/1896/7, 478.

Нижи течајни испит – *Наставник*, 1898,

Б. Т. Нешић: Наше основне школе. – *Учињел*, 18/1898-9, 755.

*Приказ

Главном просветном савету (са Ј Миодраговићем) – *Просветни гласник* 7/1898, 349-350

У слободним часовима. Књига за младеж. Спремио Ж. О. Дачић, Београд. Штампано у Државној штампарији Краљевине Србије. – *Учињел*, 6/1899-1900, 694-696.

*Приказ. Потписано: Лаз.

Реферат о књизи: Дете у породици и школи – читанка за моралне поуке, од Влад, Спасојевића и Ж. О. Дачића – *Просветни гласник*, 3/1900, 275-276

Реферат о књизи *Историја једног малише*, у преводу Алексе М. Станојевића. – *Просветни гласник*, 6/1900, 6, 684-685.

*Дело Marie Robert- Halt.

Главном просветном савету – *Просветни гласник*, 3/1901, 342-343.

Извештај референта за основну наставу о испитима учитељских школа –

Просветни гласник, 7/1901, 809-811,

Успомене на пок. Љуб. П. Ненадовић – *Нова искра*, 12/1903, 356-361.

Један предлог о школском надзору – *Учитељ*, 23/1902-3, 92.

Св. краљ Милутин – *Утешитељ*, 1/1909, 2, 48-55.

Светомир Николајевић. – (У). Тридесети извештај о Заводу за образовање и васпитање глувонеме деце и о раду управе Друштва „Краљ Дечански“ за шк. 1923-24, Београд, 1924, стр. 49-58.

Деци у помоћ – *Просветни гласник*, 6-7/1924, 378-389.

Историја. – *Нови књижевни лист*, 1/1925, 1, 66-73.

*Објављено писмо Јеврема Обреновића кнезу Сими Михаиловићу од 20. 1. 1823; акт Суда српског народа од 26.3. 1830. о цени меса; писмо Суда од 8. 5. 1830; Суду нахије шабачке; писмо кнеза Милоша од 8. 10. 1830. Шабачком магистрату о пребеглицама из Аустрије.

„Мало полумођја“. – *Нови живоић*, XXVII-2/1925-26, 57-59.

*О пуномоћју које је Савет Србије дао Томи Вучићу Перишићу да угуши „Катанску буну“ 1844. г.

Зла слутња. – *Нови живоић*, 7/1925-26, 26/8, 244-247.

*О вези Михаила Обреновића с Катаринином Константиновић.

Из историје наше уставности. – *Нови живоић*, 7/1925-26, 24/7, 200-208.

*О Турском уставу из 1839. и о пројекту устава Николе Христића из 1867.

Ко удави Илку Јеврема Марковића? – *Самоуправа*, 242/1925, 3 и 243, 3.

*У београдском затвору 1883.год.

Из историје наше уставности: О турском уставу из 1839 у о пројекту устава Николе Христића из 1867. – *Нови живоић*, 7/1925-26, 200-208.

Зла слушња – О вези Михаила Обреновића с Катаринином Константиновић – *Нови живоић*, 8/1925-26, 244-247.

Ђорђе Зорић, васпитач кнез Милошевих синова. – *Учишљ*, 1925-26, 670.

Пожаревачко коло. – (У) *Пашић*. Илустровани радикални алманах, књига трећа, 1926, стр. 21-23.

Моћ предвиђања. – (У) *Сјоменица Николе Пашића 1845-1925*. Београд, 1926., 61-63.

Светомир Николајевић. – (У): *Наша нахија*, Београд, Удружење Ваљеваца и Ваљевки у Београду, 1926, стр. 77-83.

Прота Марко Петровић. – (У): *Наша нахија*. Београд, Удружење Ваљеваца и Ваљевки у Београду, 1926, стр.90-96.

Једно занимљиво писмо Милована Видаковића. – *Време*, 1666/1926, 4.

Упућено кнезу Михаилу из Пеште 19.8. 1841. год.

Кнез Ранко Лазаревић. – *Брајсџиво*, Београд, XX, 1926, стр. 94-109.

Књига Друштва Св. Саве, 33.

Устав народни школа у Књажеству Србије. – *Учиџељ*, 1926-27, 120, 194.

Стара и нова школа (Љуба Миладиновић). – *Учиџељ*, 1926-27, 270, 362.

Катанска дуна. Катане у Лозници – *Воља*, II/6/1927, 415-418.

Владан Ђорђевић: Успомене. – *Учитељ*, 1927-1928, 739.

Катанска дуна. Једна пресуда. – *Записи*, 1/1927,1/3, 163-167.

*О пресуди Милошу Богичевићу 1844. због учешћа у Катанској буни.

Sila predvidivosti. – (У): Nikola Pašić. Jeho život a dilo. Preložil a usporadal Fratišek Cerny, Praha, 1927, str. 129-136.

Пред рат. Сећање на 1875-1876. – *Записи*, 2/1928, 2/4, 209-216.

Југовић – шпијун: О Јовану Савићу као аустријском шпијуну – *Записи*, 2/1928,3/1-2, 20-24.

*О Јовану Савићу (Ивану Југовићу) као аустријском шпијуну. Некад. – *Венац*, 14/1928-29, 3, 205-208.

*О односима Србије и Турске од 1835. до 1842. год.

Дете без руку. – *Учитељ*, 1929-30, 743.

Из живота старијих Ваљеваца – *Глас Ваљева*, Ваљево, 51/1930, 3.

Јанко Веселиновић – *Правда*, 184/1930, 3.

Милован Глишић – *Правда*, 198/1930,

Драгомир Лазаревић. – *Правда*, 204/1930, 2.

Стеван Сремац. – *Правда*, 210/1930, 3.

- Стева Д. Поповић. – *Правда*, 233/1930, 3.
Милош С. Милојевић. – *Правда*, 237/1930, 2-3.
Змај Јова Јовановић. – *Правда*, 250/1930, 10.
Митрополит Фирмалијон (Дражић). – *Правда*, 252/1930, 3.
Милан Ђ. Милићевић. – *Правда*, 255/1930, 10.
Љубомир П. Ненадовић. – *Правда*, 261/1930, 3.
Душан Алимпић. – *Правда*, 272/1930, 4.
Владимир Зебић. – *Правда*, 277/1930, 5.
Милан Кујунџић. – *Абердар*. – *Правда*, 294/1930, 3.
Владимир Карић. – *Правда*, 297/1930, 3.
Светолик Р. Ранковић. – *Правда*, 299/1930, 3 и 300/1930, 5.
Милорад П. Шапчанин. – *Правда*, 305/1930, 2.
Милосав Куртовић. – *Правда*, 348/1930, 348, 8.
Светислав Вуловић. – *Правда*, 352/1930, 8.
Павле Самуровић. – *Правда*, 356/1930, 8.
Љуба П. Ненадовић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 40/1930, 3
Михаило Гребеничанин – *Глас Ваљева*, Ваљево, 42/1930, 2.
Добра Гавриловић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 42/1930, 2.
Манојло Пањевић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 45/1930, 3
Др Светозар Атанасијевић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 45/1930, 3
Радојица Жујовић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 47/1930, 3.
Перо Томић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 48/1930, 3.
Ранко Гођевац – *Глас Ваљева*, Ваљево, 49/1930, 3.
Пера Драговић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 50/1930, 3.
Лаза Б. Лазаревић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 1/1931, 3.
Јанко Бабић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 2/1931, 3.
Илија Ранковић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 6/1931, 3.
Милош Глишић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 8/1931, 3
Миладин Љубичић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 9/1931, 3.
Јеврем Јадранин – *Глас Ваљева*, Ваљево, 15/1931, 2.
Др Ђока Видаковић – *Глас Ваљева*, 28/1931, 3.
Влајко Тадић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 29/1931, 3.
Живко Тадић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 30/1931, 3.
Милан П. Зарић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 32/1931, 2.
Јовиша Ђурић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 38/1931, 4.
Јован Молнар – *Глас Ваљева*, Ваљево, 41/1931, 3.
Марко Антоновић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 45/1931, 4.

- Коста Мартиновић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 46/1931, 3.
 Др Јефта Ђонлић. – *Правда*, 21/1931, 9.
 Милан Топузовић. – *Правда*, 53/1931.
 Димитрије Ђ. Главинић. – *Правда*, 67/1931, 10.
 Петар Петровић. – *Правда*, 69/1931, 9.
 Др Драга Љочић. – *Правда*, 112/1931, 3.
 Пуковник Груја Мишковић. – *Правда*, 174/1931, 5.
 Павле Софрић. – *Правда*, 213/1931, 3.
 Положајник – *Глас Ваљева*, Ваљево, 1/1932, 2.
 Прота Хаџи-Михаило Вучетић. – *Правда*, 33/1932, 5.
 Милан Богићевић. – *Правда*, 144/1932, 2.
 Божа Милановић. – *Правда*, 147/1932, 147, 3.
 Прота Јанко Протић. – *Правда*, 1543/1932, 7.
 Др Јован Цвијић. – *Правда*, 1357/1932, 6.
 Апел Луке Лазаревића за очување „Гласа Ваљева“ – *Глас Ваљева*, Ваљево, 52/1932, 2.
 Божа Кнежевић. – *Правда*, 10369/1933, 14.
 Љубинка К. Лазаревић. – *Правда*, 10384/1933, 2.
 Др Живан Јашић. – *Правда*, 10402/1933, 4.
 Лаза Комарчић. – *Правда*, 10369/1933, 6.
 Педесета је година. – *Пожаревачки ираћанин*, 3/1933, 102-104, 5.
 *О спровођењу неколицине радикала, оптужених за симпатисање и учешће у у тимочкој буни, на издржавање казне у Пожаревац.
 Прота Љубиша Марковић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 37/1934, 3.
 Диша Соколовић – *Глас Ваљева*, Ваљево, 29/1935, 4.
Шабачка њолуџмназија. – (У) Споменица Шабачке гимназије 1837-1937, Шабац, 1938, стр.185-189.

3. Литуратура о Луки И. Лазаревићу

Протић Љубомир М.: *Сџоменик. Књиџа за децу. Друџа књиџа. Приџбали*

Л. Лазаревић и Д. Ј. Соколовић, Београд, 1898. – *Учиџиљ*, 181898-99, 7, 652-653.

* Приказ књиџе.

Ват-Бук: Л. Лазаревић: *Белешке из окупираног Београда (1915 до 1918)*: Издање књиџаре С. Цвијановића, Београд. – *Југословенска обнова* – Њива, 1/1920, 54-55.

*Приказ дела.

Zorec, Ivan: L. Lazarević: Beleške iz okupiranog Beograda (1915-1918), Beograd, 1919. – Ljubljanski zvon, 40/1920, 8, 508-509.

*Prikaz.

Ј(евтић) Б(оривоје): *Белешке из окупираног Београда* (С. Б. Цвијановић, Београд, 1920. – *Будућности* 1/1920, 15-16.

*Приказ.

Протић, Љубомир и др.: Реферат Љуб. Протића, Драгутина Костића и Мих. Станојевића о књизи „Белешке из окупираног Београда“, од Луке Лазаревића. – Просветни преглед, 37/1920, 6, 130.

И.: Л. Лазаревић: *Пријовейке II*. (Beograd, 1925). – *Нови књижевни лист*, 1/1925, I, 74-76.

Васић, Драгиша: *Девестио њрећа*. Мајски преврат. – Београд, 1925; 8.

*О Луки Лазаревић на стр. 197-209.

Н.: Л. Лазаревић: Приповетке III. (Београд, 1926). – Воља, 2-5/1927, 390.

*Приказ.

Лазаревић Лука: Кратка информација о „Малом поменику“, који треба да изађе и позив на претплату – Глас Ваљева, Ваљево, 50/1932, 2.

Илић, Петар М.: Л. Лазаревић: Мали поменик. – Учитель, 1932-1933, 626.

Аноним: Мали поменик – Глас Ваљева 11/1933, 3.

Мали поменик: О изласку из штампе дела Луке Лазаревића – Глас Ваљева, Ваљево, 28/1935, 4.

Берић, Г (ргур): Лука и. Лазаревић: *Мали њоменик (Додаѡак)* – *Живот и рад*, 23/1936, 136

*Приказ

Аноним: Лука Лазаревић. – Правда, 32/1936, 11402 (21.7), 3.

Аноним: Погреб Луке Лазаревића. – Правда, 32/1936, 11403 (22.7), 17.

Аноним: Сахрана Луке Лазаревића. – Политика, 33/1936 (21.7)

Берић, Г (ргур): Лука и. Лазаревић: Мали поменик – Живот и рад, 23/147/1936, 54.

*Приказ.

Грчић, Лука: Занимљива збирка анегдота . – Глас Матице српске, 47/1936,54.

*О књизи Мали поменик Луке Лазаревића.

К(аралић), П(редраг): Лука Лазаревић. – Живот и рад, 9/1936, 24/156, 253-264.

*Некролог.

Станојевић, А.: Лука Лазаревић. – Гласник Југословенског професорског друштва, 1936, 17/ 1, 74-76.

*Некролог.

Станојевић М. З(ора): Сахрана Луке Лазаревића. Некролог – Време, 5213/1936, 12.

Хаџи-Васиљевић, Јов(ан): Лука Лазаревић. – Братство, VII, 1936, стр. 66-67.

Недељковић, Д(обривоје)- Трипковић, М(илан): Сто година Ваљевске гимназије, 1970, 8.

*О Луки Лазаревићу на стр. 38-39, 41.

Аноним: Лазаревић Лука и. – (У): Именик. Трагом професора и ученика Шабачке гимназије. Шабац. Народна библиотека „Жика Поповић“, 1987, стр. 82.

Николић, М(илан) М. Лазаревић, Лука И. (Свилеува, Србија, 1.1.1857 – Београд, 19.7. 1936). – (У): Лексикон писаца Југославије, III,К-Љ, Нови Сад, Матица српска, 1987, стр. 608-609.

Аноним: Лука Лазаревић. – (У): Министри просвете Србије 1811-1918. – Београд, 1994, стр. 122.

Радојчић, Милорад: Лука Лазаревић – предводник новог таласа просветних радника – Напред, Ваљево, 1995, 2441 (3.11), 8.

А(ранитовић), Д(обрило): Белешка о писцу. – (У): Узор-вitez поп Лука Лазаревић. (Фототипско издање из 1900): – Шабац, Народна библиотека „Жика Поповић“, 1996, стр. 32.

Војиновић Ж(ивана): Фототипска издања Народне библиотеке у Шапцу. Лука И. Лазаревић: Узор вitez поп Лука Лазаревић. – Глас Подриња, Шабац, 52/1996, 2563 (29.9), 8.

*Приказ.

Ранковић Здравко: Ваљевски гимназијски директори: Од Ђуре Козарца до Горана Бојичића – Велики народни календар Колубара за 2000, Ваљево, 2000,

Ранковић, З(дравко): Лазаревић Лука (Свилеува, 1.1.1857 – Београд, 19.7. 1936), средњошколски професор и књижевник. – (У): Биографски лексикон ваљевског краја, Ваљево, 2001, књ. 2, св. 9, 274-275.

Радојчић, Милорад: Лука Лазаревић (1857-1936). – (У) Годишњак Свилеува, 2/2004, 152-174.

Аранитовић, Добрило: Биобиблиографија Луке И. Лазаревића. – (У) Годишњак Свилеува, 2/2004, 174-188.

Сарађивао је у следећим листовима и часописима:

1. Ваљевске новине (1888)
2. Просветни гласник (1891, 1892, 1900)
3. Одјек (1895)
4. Учитељ (1895-1897, 1890-1900, 1904, 1924-1930)
5. Бранково коло (1899)
6. Утешитељ (1899)
7. Витез (Београд, 1900)
8. Нова искра (1903),
9. Весник Српске цркве /1909)
10. Пашић – радикални алманах I, II и III (Београд, 1924, 1925 и 1926)
11. Нови живот (1924-1926)
12. Нови књижевни лист (1935)
13. Самоуправа (1925),
14. Братство (1926)
15. Споменица Николе П. Пашића 1845-1925 (Београд 1926)
16. Време (1926)
17. Гласник Професорског друштва (1926-1928)
18. Воља (1927)
19. Венац (1927-1928/1929)
20. Записи (1927-1928)
21. Правда (1930, 1933)
22. Пожаревачки грађанин (1933)
23. Споменица Шабацке гимназије 1837-1937 (Шабац, 1937)
24. Слике Посавотамнаве (Владимирци, 1934)
25. Глас Ваљева (?)